

Toekomst voor O(n)ss erfgoed

Om zuinig en trots op te zijn en om door te vertellen

Krommeveld sieraft nieuwe rotande voor museum Oss

1918 - De nieuwe rotande van Museum van Ooss en Deelen wordt afgevoerd van het terrein van de voormalige gemeentelijke kerk. Het is een monumentaal kunstwerk dat de geschiedenis van de gemeente Oss vertelt. Het is een rotande die is gemaakt van steen en is versierd met beeldhouwwerk. Het is een rotande die is gemaakt van steen en is versierd met beeldhouwwerk. Het is een rotande die is gemaakt van steen en is versierd met beeldhouwwerk.

Erfgoedvisie en – uitvoeringsprogramma (2021-2023)
Gemeente Oss

Inhoudsopgave

Inleiding	4
Erfgoed in Oss	4
1. Gebouwd erfgoed	5
2. Archeologisch erfgoed	5
3. Landschappelijk erfgoed	6
4. Collecties en verzamelingen	6
5. Verhalen en tradities	7
Aanleiding	7
Doel	10
Proces	11
Projecten	11
De weg naar de visie	11
Leeswijzer	12
DEEL 1 VISIE	13
Hoofdstuk 1 Ambities	13
Ambities en actielijnen	13
1. We willen met het erfgoed bijdragen aan een mooie en prettige leefomgeving	13
2. We willen het erfgoed ontsluiten voor een breed publiek	16
3. We willen de vele samenwerkingsverbanden op het gebied van erfgoed versterken	17
Hoofdstuk 2 Rol van de gemeente	18
1. We willen met het erfgoed bijdragen aan een mooie en prettige leefomgeving	19
Beschermen en beheren	19
Behouden	19
2. We willen het erfgoed ontsluiten voor een breed publiek	19
Beleven	19
3. We willen de vele samenwerkingsverbanden op het gebied van erfgoed versterken	20
Betrekken	20
Hoofdstuk 3 Samenwerking met het erfgoedveld	21
Lokale erfgoedveld	21
Provinciale en nationale erfgoedveld	23
Koppelkansen	23
DEEL 2 UITVOERING	24
Hoofdstuk 4 Uitvoeringsprogramma	24
De basis op orde	25
1. Erfgoedplan	25
2. Monumentenzorg	25
3. Collectiebeheer	25
4. Archeologie	26

Initiatieven uit het erfgoedveld	26
Religieus erfgoed	26
Landschappelijk erfgoed	29
Publiekprojecten	29
Middelen	29
Bijlagen.....	30
1. De vijf verhaallijnen	30
1. Vondsten en vorsten.....	30
2. Kerken en kloosters.....	35
3. Van boerengat tot industriestad	40
4. Strijd met het water	48
5. Oorlog en vrede.....	53
2. Conceptversie uitvoeringsprogramma	57

Inleiding

Erfgoed, aanleiding, doel, proces en leeswijzer

Van het Vorstengraf tot de Zuiderwaterlinie, van de atoomschuilkelder tot het Clarissenklooster, van de molens tot de Lithse paden, van de Beerse Overlaat tot Museum Jan Cunen, van de fotocollectie van het Stadsarchief tot de kerken en van de vestingsteden Megen en Vrijstaat Land van Ravenstein tot verhalen over messentrekkers...

...Wie een kijkje neemt in de Gemeente Oss zal zich verbazen over de hoeveelheid en verschillende soorten erfgoed. Erfgoed? Ja, zeker. Alle archeologische vondsten, bijzondere gebouwen, collecties en verzamelingen, mooie landschappen, verhalen en tradities die je in Oss vindt, hebben we ooit – bewust of onbewust – geërfd. Het is erfgoed dat iets zegt over onze identiteit en ons verbindt als gemeenschap. En ook wij geven het op een dag weer door aan de generatie na ons. Kortom, het Osse erfgoed is om zuinig en trots op te zijn. Iets wat we toekomst willen geven en doorvertellen.

Erfgoed in Oss

Oss is een bijzondere gemeente, ook wel een 'Stadteland'. We zijn namelijk in de loop van de jaren uitgegroeid tot een grote gemeente met een middelgrote stad, twee historische stadjes, 21 kernen en een omvangrijk buitengebied. Al deze verschillende plekken hebben hun eigen historie en maken Oss tot een rijke erfgoed gemeente. Wie een snelle blik werpt op onze monumentenlijst ziet bijvoorbeeld dat we alleen al 244 Rijksmonumenten en 296 gemeentelijke monumenten hebben. Voor de beeldvorming: als alle inwoners van de Gemeente Oss tegelijkertijd een monument zouden bezoeken, staan er in elk monument ongeveer 170 mensen. Het is niet heel ruim, maar zou best kunnen toch? En dan hebben we het nog niet eens over al het andere erfgoed... De gemeenschappelijkere deler van het Osse erfgoed is de Maas. Zoals de meanders van de Maas door het landschap lopen, loopt het verhaal van de Maas als een rode draad door de geschiedenis van Oss. In het boekje *'Mens en Maasland. Een logische geschiedenis van Oss en omstreken'* kun je dit gezamenlijke verhaal lezen.

Om een goed beeld te schetsen van wat we in huis hebben en ons verhaal te kunnen structureren, hebben we in deze visie vijf soorten erfgoed onderscheiden die later ook terugkomen in het uitvoeringsprogramma:

1. Gebouwd erfgoed
2. Archeologisch erfgoed
3. Landschappelijk erfgoed
4. Collecties en verzamelingen
5. Verhalen en tradities

Voordat we aan de slag gaan met de visie, zullen we eerst kort stilstaan bij de verschillende soorten erfgoed.

1. Gebouwd erfgoed

Gebouwd erfgoed is simpelweg al het erfgoed dat is gebouwd. Denk aan monumentale huizen, boerderijen, kerken, kloosters, Mariakapelletjes, kastelen, vestingwerken, fabrieken, bruggen, sluizen en molens. Het is vaak het soort erfgoed waar mensen als eerste aan denken als ze de term 'erfgoed' horen. Logisch, want het is ook het gemakkelijkst te herkennen en vaak dichtbij. Die kerk waar je elke ochtend langs fiets naar je werk, die oude fabriek waar je weleens langs loopt of dat karakteristieke pandje in je favoriete winkelstraat.

In het verleden is er in de stad Oss veel gesloopt. Daarbij zijn een aantal mooie, monumentale en vooral karakteristieke panden verloren gegaan. Terugkijkend is dat te betreuren, maar wel te verklaren door de tijdgeest. Er was sprake van vernieuwingsdrang: men wilde vooruit, groeien en daar hoorden nieuwe bouwplannen bij. Nu, vele jaren later, voelen veel inwoners met terugwerkende kracht de pijn van al het mooie gebouwde erfgoed dat verloren is gegaan. Dat is door het Stadsarchief treffend vertaald naar de tentoonstelling en gelijknamige serie 'Gelukkig hebben we de foto's nog'.

Ondanks dat een aantal monumentale en karakteristieke gebouwen alleen nog op foto's bekeken kunnen worden, hebben we ook in de stad Oss nog steeds relatief veel gebouwd erfgoed. Daarnaast is de gemeente door de jaren heen groter geworden door een aantal samenvoegingen, waaronder met de historische stadjes Megen en Ravenstein. Zo hebben we 244 Rijksmonumenten en 296 gemeentelijke monumenten. En dat is niet alles, want er zijn ook nog 525 karakteristieke panden, 2 Rijks- beschermde stads- en dorpsgezichten en 1 gemeentelijk beschermd stadsgezicht die we bijzonder genoeg vinden om te behouden.

2. Archeologisch erfgoed

Vrij vertaald betekent archeologie oudheidkunde. *Archaios* is namelijk het Griekse woord voor 'oud' en *logos* betekent 'kennis'. Kennis over de oudheid wordt opgedaan door het bestuderen van menselijke bewoningssporen. Deze zijn soms nog te vinden aan het oppervlak, in archieven of historische bronnen. Maar meestal liggen de sporen letterlijk onder ons, in de grond. Dit is de reden dat archeologen opgravingen doen. Op die manier komen ze meer te weten over de leefomstandigheden van onze voorouders.

Oss is een echte schatkamer en uniek als het aankomt op archeologie. Wist je bijvoorbeeld dat het qua oppervlakte een van de grootste archeologische onderzoeksgebieden is van Nederland? Sinds de jaren '70 van de 20ste eeuw zijn er heel veel opgravingen gedaan door archeologen en heemkundigen, vaak in samenwerking met de Universiteit Leiden.¹ Daarbij zijn onder andere sporen gevonden uit de bronstijd, ijzertijd en Romeinse tijd. Het onderzoek in Oss, en dan vooral in de uitvoerige onderzochte microregio's Ussen en Horzak, heeft zoveel gegevens over bewoning en

¹ In de gemeente Oss wordt al zo'n 50 jaar op structurele wijze archeologisch onderzoek uitgevoerd. De gemeente maakte zich daar al sterk voor, lang voordat het wettelijk verplicht was. Sinds het verdrag van Malta (1992) worden bodemschatten beter beschermd en heeft conserveren in de bodem (behoud *in situ*) de voorkeur boven opgraven.

begraving in de prehistorie opgeleverd dat de resultaten als voorbeeld dienen voor ander onderzoek in het Maas-Demer-Scheldegebied. Maar denk bijvoorbeeld ook aan het Vorstengraf (2000 – 700 v.Chr.) dat al in 1933 werd opgegraven, in 1997 werd herontdekt en in 2003 gedeeltelijk werd gereconstrueerd. En de paalgraven die in 2007 werden (her)ontdekt en in 2014 werden hersteld en heropend. Het bekende krom gesmede zwaard dat tijdens de opgraving van het Vorstengraf werd gevonden, is een van de oudste ijzeren objecten dat in Nederland is gevonden. Dit zwaard met de bijbehorende vondsten wordt nu tentoongesteld in het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden en is sinds 2019 als metershoge replica te zien op de rotonde voor Museum Jan Cunen.

Naast de vele opgravingen op het land, staat Oss ook bekend om de baggerwerkzaamheden in de Maas waarbij veel bodemschatten boven kwamen drijven. Een sprekend voorbeeld hiervan zijn overblijfselen van de Romeinse tempel van Kessel die in de jaren '70 werd ontdekt en waarvan de afgelopen jaren een 3D-reconstructie is gemaakt.

3. Landschappelijk erfgoed

Landschappelijk erfgoed, zijn overblijfselen in het landschap die in het verleden door mensen tot stand zijn gekomen. Denk bijvoorbeeld aan waterlopen, dijken, kavelgrenzen, eendenkooien, bossen, heggen en houtwallen.

In Oss hebben we een uniek en afwisselend landschap. Grofweg is het noordelijke deel het nattere en vruchtbare rivierengebied met klei van de Maas. Het zuidelijke deel bestaat uit hogere en drogere zandgronden. Hierdoor is het een plek waar al in de middensteentijd (8800-5300 v. Chr.) jagers en verzamelaars hun tijdelijke onderkomen vonden. Sindsdien is het grondgebied van Oss in meer en mindere mate bewoond geweest. De bewoners uit het verleden hebben het landschap mede gevormd. Bijvoorbeeld door bos te ontginnen en er landbouwgrond van te maken. Of door het aanleggen van dijken en de kanalisatie van de Maas in de jaren '30. Veel van deze ingrepen zijn ook nu nog te zien in het landschap en vormen vaak de inspiratie voor nieuwe ontwikkelingen. Zij vertellen ons de geschiedenis van onze omgeving en vormen zo mede de identiteit van Oss. Denk bijvoorbeeld aan de Beerse Overlaat, een plek waar de Maas sinds de Middeleeuwen in geval van nood mocht overstromen.

4. Collecties en verzamelingen

Collecties en verzamelingen ontstaan door actief voorwerpen te sparen en bewaren. Denk bijvoorbeeld aan rariteitenkabinetten, schilderijencollecties, fotoarchieven of de postzegelverzameling van je opa. Over het algemeen zijn kun je zeggen dat collecties professioneel bij elkaar zijn gebracht om te behouden en ontsluiten en dat een verzameling vanuit een eigen interesse bij elkaar is gespaard.

In Oss hebben we veel collecties en verzamelingen op het gebied van erfgoed. De gemeentelijke erfgoedcollectie is eigendom van de gemeente en wordt beheerd door het Stadsarchief Oss en Museum Jan Cunen.² Het Stadsarchief draagt zorg voor de 'platte', tweedimensionale historische

² Het Stadsarchief Oss heeft kleine lokale archieven in de collectie, bijvoorbeeld van particulieren en verenigingen, en een zeer uitgebreid (en voortdurend groeiend) beeldarchief van ruim 430.000 beelddragers. Het wettelijke gemeentelijke

voorwerpen, zoals foto's, negatieven, documenten en kranten. De ruimtelijke objecten maken onderdeel uit van de collectie van het museum, bijvoorbeeld werktuigen, kledingstukken zoals puffers en verpakkingen uit de Osse industrie. Ook diverse heemkundekringen, stichtingen en particulieren hebben verzamelingen op het gebied van erfgoed, zoals fotocollecties of archeologische voorwerpen.

5. Verhalen en tradities

Verhalen en tradities zijn bijzonder erfgoed. Waarom? In tegenstelling tot de andere soorten erfgoed, is het immaterieel: je kunt ze niet aanraken, ze zijn niet tastbaar. Dat maakt dat ze vaak over het hoofd worden gezien als erfgoed, maar verhalen en tradities zijn minstens zo belangrijk voor onze identiteit als materieel erfgoed. In Oss kent iedereen de verhalen over de messentrekkers, de worsten van Unox, de anticonceptiepil van Organon, de opkomst van de Socialistische Partij (SP), het overstromen van de Maas, de oorlogsjaren, het heilige Bruurke van Megen en Titus Brandsma.

In de geest van de verhalen en tradities hebben we de afgelopen jaren gewerkt aan het samenstellen van vijf verhaallijnen:

1. Vondsten en vorsten
2. Kerken en kloosters
3. Van boerengat tot industriestad
4. Strijd met het water
5. Oorlog en vrede

De vijf verhaallijnen, samen met voorbeelden en projecten die we de afgelopen jaren hebben georganiseerd, zijn toegevoegd als bijlage aan deze visie (zie bijlage 1). Samen vormen ze een overkoepelende paraplu waar we de verschillende soorten erfgoed onder kunnen hangen. Zo kent de verhaallijn 'Strijd tegen het water' gebouwd erfgoed, archeologisch erfgoed en landschappelijk erfgoed. Daarnaast worden de verhaallijnen gebruikt om ons erfgoed levendig en begrijpelijk te maken, om erover te kunnen communiceren: naar onze inwoners, maar ook naar toeristen via de website Tref 't in Oss.³

Aanleiding

Hoe kijken we aan tegen dit erfgoed, hoe willen we hiermee omgaan in de komende jaren en wat vraagt dat van ons als gemeente, samen met onze partners op dit terrein? Dit is de kern van onze nieuwe erfgoedvisie met bijbehorend uitvoeringsprogramma.

De laatste erfgoedvisie '*Op gemengde bodem*' dateert uit 2006. Het belangrijkste uitgangspunt van die visie was een integrale aanpak van erfgoed in de gemeente; een werkwijze waarbij tegelijkertijd wordt gekeken naar gebouwd erfgoed, archeologisch erfgoed en landschappelijk erfgoed. Dat principe geldt nog steeds. Maar er is ook veel veranderd in 15 jaar én er gaat nog veel veranderen de

archief is in beheer van het Brabants Historisch Informatiecentrum (BHIC) in 's-Hertogenbosch. Daar zijn ook grotere archieven ondergebracht, bijvoorbeeld van Osse bedrijven en parochies.

³ Website Tref 't in Oss: <https://www.trefhetinoss.nl/dit-tref-je-in-oss/spannendegeschiedenis>

komende jaren. Om de belangrijkste ontwikkelingen van de afgelopen jaren en komende jaren inzichtelijk te maken, hebben we ze onder elkaar gezet:

- In het huidige Coalitieakkoord 'Kansen zien, kansen pakken' staat nadrukkelijk een ambitie voor erfgoed:

'We zijn zuinig op ons cultureel erfgoed. We zetten ons ervoor in dat dit meer gewaardeerd wordt. De gemeente Oss kent vele historische gebouwen en plekken met een interessante geschiedenis. Het is een van de belangrijkste archeologische vindplaatsen van Nederland. We willen meer mogelijk maken om dit voor een groter publiek te ontsluiten.'

Ons erfgoed is van de gemeenschap. Wij willen degenen die zich daarvoor in willen zetten, meer betrekken bij behoud en het uitdragen daarvan. Zoals voor het Industrieel Erfgoed dat er nog over is. Oss is een belangrijke partner in de Zuiderwaterlinie-activiteiten. Het religieus erfgoed is een opgave die ons de komende tijd meer zal gaan raken. Religieuze gebouwen zijn vaak beeldbepalende elementen in een stads- of dorpsaangezicht. Nu steeds meer religieuze gebouwen leeg komen te staan, vraagt dat om creatieve herbestemming. We willen hierin een proactieve rol spelen. Een rol die naar onze mening gericht moet zijn op het verbinden van betrokken partijen. Met een open houding, gericht op het meedenken in mogelijkheden.'

- De gesprekken over erfgoed in onze gemeenteraad, in algemene zin en over specifieke onderwerpen, maken duidelijk dat dat zij hecht aan actieve inzet voor ons erfgoed.
- In lijn met de ambitie uit het Coalitieakkoord hebben we veel geactiveerd. Dit is ook bij het brede, onafhankelijke deskundigenpanel opgevallen dat ons in 2019 als een van de vier heeft genomineerd voor de BNG Bank Erfgoedprijs als Beste Erfgoedgemeente van Nederland. De volgende punten vielen de jury op:
 - Iedere kern in de gemeente Oss heeft een eigen heemkundige kring of stichting. Vanuit de inwoners wordt er veel georganiseerd.
 - Erfgoed wordt ingezet om de gemeente op de kaart te zetten, bijvoorbeeld bij de aanpak van rotondes in de omgeving. Bewoners spreken met trots over het Kromzwaard op de rotonde voor Museum Jan Cunen.
 - Het Stadsarchief fungeert als professionele speler als een spin in het erfgoedweb. Historische kringen en partijen weten hen te vinden.
 - De gemeente doet actief aan deskundigheidsbevordering, met een nadruk op immaterieel erfgoed, religieus erfgoed en natuur en landschap (met bijzondere aandacht voor de Zuiderwaterlinie).
 - Het Walkwartier in het centrum van Oss wordt herontwikkeld vanuit een ambitieuze erfgoedvisie.
 - De Maas is een verbindende factor tussen de dorpen waaruit Oss bestaat. Ieder gebied heeft een eigen lied over de Maas.
 - Er is een groot besef van de inzetbaarheid van erfgoed om de gemeente op de kaart te zetten. Een voorbeeld is het gebruik van de openbare ruimte.

- De gemeente Oss heeft een lange traditie van archeologisch onderzoek. Bekend van topvondsten, onder meer grafheuvels.
- De gemeente Oss besteedt veel aandacht aan omringende natuurgebieden, zoals de Maashorst.
- Het Vorstengrafdonk in Oss toont belangrijke sporen uit de IJzertijd. Het genoemde Kromzwaard is daarvan een getuigenis. Oss speelde ook een grote rol in de opmars van het industriële tijdperk, als bakermat van wereldspelers als Unilever en Organon.

De nominatie was een prestigieuze erkenning voor onze actieve inzet als gemeente en de vele vrijwilligers en instanties die samen onze rijkdom aan erfgoed bewaren, uitbreiden en uitdragen. Deze mijlpaal vraagt om een nieuwe, passende visie. Want hoe kunnen en gaan we die lijn vasthouden en doorzetten? Wat is ons doel? En wat is daarvoor nodig?

- Erfgoed leeft in Oss! Bij de vele vrijwilligers, bij inwoners en in de politiek. Het besef van onze *roots* en de invloed op onze gemeenschappelijke identiteit is toegenomen. En daarmee is ook de roep om het behoud veilig te stellen en de verhalen te delen, luider geworden. Dat vraagt om een nieuwe aanpak.
- De Omgevingswet wordt op 1 januari 2022 ingevoerd. Hierin worden specifieke eisen gesteld aan erfgoed. Dit vraagt enerzijds om kennis over wet- en regelgeving en het nieuwe Digitaal Stelsel Omgevingswet (DSO). Maar ook om een nieuwe manier van werken, waarbij wensen uit de samenleving worden begeleid en wordt samengewerkt met alle betrokken partijen.
- Vanuit de lijn van de Omgevingswet is het wenselijk dat we onze basis beter op orde krijgen. Met name het plegen van een inhaalslag in de aanwijzing van monumenten en het actualiseren van het erfgoedplan uit 2006 en van de archeologische verwachtingskaart zijn hierin belangrijk.
- De rol van gemeentes in het algemeen – en dus ook van de gemeente Oss – is de afgelopen jaren veranderd. We bewegen van een regisserende, zorgzame overheid naar de faciliterende en stimulerende overheid. Hierdoor worden we, in plaats van het Rijk, steeds meer als eerste overheid gezien. Daarmee vormen we steeds vaker het eerste contact- en aanspreekpunt voor zaken die in de gemeenschap leven.
- Er vinden grote transities plaats die voortkomen uit de klimaatmaatregelen. Denk aan het bouwen van windmolens en het leggen van zonnenvelden, plaatsen van zonnepanelen en woningen van het aardgas afhaken. Het gebouwde erfgoed, maar ook het cultuurhistorisch landschap zijn daarmee verweven. Want hoe realiseer je bijvoorbeeld zonnepanelen op het dak van een beschermd monument? Of hoe zorg je dat karakteristieke landschapselementen behouden blijven, of misschien wel versterkt worden, bij dijkverhogingen?
- De samenhang tussen erfgoed, recreatie en toerisme is gegroeid en zal de komende jaren verder toenemen. Vrije tijd wordt steeds belangrijker en steeds meer mensen hebben veel

vrije tijd, zeker de oudere generatie. Daarnaast ontstaat er door de globalisering, digitalisering, en recentelijk de coronacrisis, behoefte om juist de eigen omgeving beter te leren kennen. Deze combinatie zorgt voor meer aandacht voor erfgoed in een recreatieve en toeristische sfeer.

Al deze ontwikkelingen raken het Osse erfgoed. Het zijn ontwikkelingen waar wij als gemeente op in moeten spelen en actie op moeten ondernemen. Waarbij minimaal de basis op orde moet zijn. Tegelijkertijd dienen zich nieuwe kansen aan om ons erfgoed te verrijken: van herstelplannen tot koppelkansen en promotie-gelegenheden. Meer dan we met de beschikbare menskracht en middelen aankunnen. Dus moeten we keuzes maken. Om deze te bepalen hebben we onze ambitie, rol en acties tegen het licht gehouden. Waar ligt de toekomst voor ons erfgoed? Welke rol pakken wij daarin als gemeente? Wat verwachten we daarmee van het erfgoedveld? Wat moet er concreet worden gedaan om dit voor elkaar te krijgen? En wat hebben we voor die uitvoering nodig?

Kortom, het is tijd voor een nieuwe visie en concreet uitvoeringsprogramma waarin we:

- Een passende ambitie vaststellen
- De rol en mogelijkheden van ons als gemeente bepalen
- De samenwerking met het erfgoedveld schetsen
- Concrete acties en middelen vaststellen

Doel

Het doel van deze erfgoedvisie en het bijbehorende uitvoeringsprogramma is dat we door het benoemen van onze ambitie, rol, samenwerking met het erfgoedveld, acties en benodigde middelen een rode draad schetsen waarmee we als gemeente de komende jaren verder gaan. We vormen zo een kader waarmee we elkaar, politiek en als betrokken partijen, scherp kunnen houden.

1. Kunnen prioriteren

Er zijn ontzettend veel mooie erfgoedwensen en -initiatieven. Binnen de gemeentelijke organisatie, maar zeker ook in het erfgoedveld. Oss is rijk aan erfgoed en we hebben een verplichting om daar zorg voor te dragen, maar het is te veel om als gemeente alles tegelijkertijd zelf op te pakken. We hebben de kracht, deskundigheid en samenwerking met ons erfgoedveld hierbij hard nodig. Wie pakt wanneer welke wensen en initiatieven op? En waarom? Kortom, keuzes maken en prioriteren.

2. Kunnen communiceren

Door op basis van onze uitgesproken ambitie, rol, samenwerking met het erfgoedveld en beschikbare middelen keuzes te maken, scheppen we een kader waarover én waarmee we kunnen communiceren. Waarom hebben we bepaalde keuzes gemaakt en waarom geven we prioriteit aan bepaalde werkzaamheden of projecten? De argumentatie hiervoor is door de nieuwe visie en het bijbehorende uitvoeringsprogramma toegankelijk en openbaar.

3. Verwachtingen kunnen managen

Door helder te kunnen communiceren, kunnen we de verwachtingen managen. Wat doen we nu, wat doen we later en wat doen we niet? Door dit vooraf te communiceren, worden

teleurstellingen voorkomen en het onderlinge vertrouwen en de samenwerking tussen de gemeentelijke organisatie en het erfgoedveld versterkt.

Proces

Projecten

In de afgelopen 6 jaar hebben we samen met het erfgoedveld hard gewerkt om het erfgoed naar een hoger niveau te tillen. Sprekende voorbeelden zijn te vinden in bijlage van de verhaallijnen (zie bijlage 1). Met als bekroning in 2019 de nominatie als Beste Erfgoedgemeente van Nederland. Een aantal markante wapenfeiten op een rij:

- Het centrale verhaal van het Osse erfgoed is geland
- We hebben een Rijkspilot van de Kerkenvisie afgerond
- We hebben de gethematiseerde rotonde met het krom gesmede zwaard gerealiseerd
- We werken aan het landschapsherstel van de Meanderende Maas
- We zijn genomineerd als Beste erfgoedgemeente 2019 (1 van de 4)

De weg naar de visie

De vele contacten met het erfgoedveld en met allerlei deskundigen in de afgelopen jaren hebben ons gevoed in de gedachtenvorming. In 2017 hebben we een tweetal inspiratieavonden georganiseerd, waarvoor het erfgoedveld werd uitgenodigd. Hier presenteerden we het boekje 'Mens en Maasland' en hebben we gesproken over de wensen met betrekking tot ons erfgoed. En er werden vier Werk-/klankbordgroepen gevormd:

1. Archeologie
2. Industrieel Erfgoed
3. Religieus Erfgoed
4. Zuiderwaterlinie

Zij hebben elk op hun terrein adviezen gegeven. Ook daarna zijn er nog diverse bijeenkomsten met het erfgoedveld en met geledingen daarvan geweest: algemene, thema- en projectgerichte.

Vanuit de ambitie die in het Coalitieakkoord voor erfgoed is benoemd hebben we in de meerjarenbegroting van 2019-2022 aangegeven aan een visie inclusief uitvoeringsprogramma te gaan werken. We bouwen daarmee voort op de inspiratieavonden die in 2017 zijn georganiseerd, op de vorming van vier centrale werkgroepen en het opstellen van het boekje 'Mens en Maasland'. We hebben ervoor gekozen de visie en uitvoeringsprogramma zelf te schrijven. Dat betekent dat we dat naast ons reguliere werk hebben gedaan. Door de groeiende stroom van dagelijkse werkzaamheden, spontane projecten die tussendoor kwamen, nieuwe kansen die zich aandienen, de coronacrisis en een aantal personele wisselingen, is het er eerder niet van gekomen om een nieuwe erfgoedvisie te presenteren. We hebben ervoor gekozen om voorrang te geven aan onze inzet voor de veelheid van concrete activiteiten die zich aandienende.

Op 9 maart 2021 hebben we het eerste concept voor de erfgoedvisie en uitvoeringsprogramma besproken met ons erfgoedveld. We hebben de stukken ook besproken met onze

Erfgoedcommissie. De reactie van de commissie luidt samengevat: waardering voor de documenten waarin ambitie en uitvoering als eenheid met elkaar zijn verbonden, heb aandacht voor wat het vraagt qua kennis, kunde en capaciteit en verschaf ons als Erfgoedcommissie helder richtlijnen voor het adviseren over aanvragen. Als extra aandachtspunten benoemt de commissie het aanwijzen van nieuwe monumenten, het opstellen van een erfgoedplan, het meenemen van cultuurhistorisch landschap als koppelkans bij projecten en mogelijkheden voor verruiming van kader bij de herbestemming van monumenten.

Leeswijzer

De erfgoedvisie en het –uitvoeringsprogramma werken als een tweetrapsraket. In het eerste deel bespreken we de visie voor de komende jaren. Daarin komen onze ambitie, de rol van de gemeente en de samenwerking met het erfgoedveld aan bod. In het tweede deel schetsen we op basis van het eerste deel drie scenario's die oplopen in ambitieniveau van het uitvoeringsprogramma 2021-2023. Daarbij zal per scenario in gegaan worden op de benodigde mensen en middelen.

De erfgoedvisie begint met het uitspreken van onze ambitie. Dit doen we in het eerste hoofdstuk. Waar ligt de toekomst voor het erfgoed? We schetsen een stip aan de horizon waar we naartoe willen werken. Om dan alvast een eerste stap te zetten richting het uitvoeringsprogramma koppelen we hier ook meteen actieve werkwoorden aan: de actielijnen.

Vanuit de ambitie en actielijnen, lichten we in hoofdstuk 2 toe welke rol de gemeente per ambitie en actielijn voor zich ziet. Welke rol pakken wij als gemeente? Wat kan het erfgoedveld van ons verwachten? Hiervoor gebruiken we een schema met daarin de vier rollen die de overheid kan aannemen.

Aan het eind van de visie zal er in hoofdstuk 3 een visueel overzicht worden gegeven van het erfgoedveld: het kloppend hart van het Osse erfgoed. Wat verwachten we van dit netwerk ten aanzien van onze rol? Na een korte uitleg over het netwerk schetsen we hier onze gewenste samenwerking en rolverdeling.

Na het bespreken van de visie zal in hoofdstuk 4 het concept uitvoeringsprogramma aan bod komen met drie scenario's. Wat moet er concreet worden gedaan om onze ambities, samenwerking en rolverdeling voor elkaar te krijgen? En wat hebben we voor elk scenario nodig? In het hoofdstuk zullen we kort ingaan op een aantal aandachtspunten in de uitvoering en uitleg geven over het concept uitvoeringsprogramma dat in zijn geheel is opgenomen als bijlage. Daarnaast zullen we in dit hoofdstuk kort reflecteren op de Kerken- en Kloostervisie en de rol die gemeente voor zich ziet met betrekking tot het herbestemmen van religieus erfgoed.

Tot slot is er een aantal bijlagen toegevoegd: de verhaallijnen, waarin we laten zien wat er in de afgelopen jaren is gebeurd en bereikt en het concept uitvoeringsprogramma die is bedoeld als onderbouwing voor de scenario's en na bespreking in de Opiniecommissie verder zal worden uitgewerkt.

DEEL 1 | VISIE

Hoofdstuk 1 | Ambities

Ambities en actielijnen

Waar ligt de toekomst voor het erfgoed? In dit hoofdstuk schetsen we de stip aan de horizon waar we de komende jaren naartoe willen werken. Daarvoor is meer nodig dan een ambitie op papier. Daarom spreken we niet alleen onze ambitie uit, maar leggen we ook uit wat we ermee bedoelen en koppelen we hier actieve werkwoorden aan: de actielijnen. Deze actielijnen zullen uiteindelijk een-op-een terugkomen in het uitvoeringsprogramma.

We hebben als gemeente een helder doel voor ogen: we willen het Osse erfgoed naar een hoger niveau tillen, zodat het meer leeft onder inwoners en toeristen én we nog steviger op de kaart staan als interessante en actieve erfgoedgemeente. Het erfgoed in onze gemeente willen we behouden en doorvertellen. Het is iets om trots op te zijn en precies dát willen we nog meer uitstralen.

Ambities en actielijnen

Om het erfgoed naar een hoger niveau te kunnen tillen, hebben we drie ambities geformuleerd:

1. We willen met het erfgoed bijdragen aan een mooie en prettige leefomgeving
2. We willen het erfgoed ontsluiten voor een breed publiek
3. We willen de vele samenwerkingsverbanden op het gebied van erfgoed versterken

We zullen per ambitie uitleggen wat we ermee bedoelen en welke actielijnen in onze ogen nodig zijn om deze te verwezenlijken.

1. We willen met het erfgoed bijdragen aan een mooie en prettige leefomgeving

Een mooie en prettige leefomgeving is belangrijk voor alle inwoners van de gemeente. Erfgoed draagt daaraan bij. Denk bijvoorbeeld aan sfeervolle oude gebouwen die je ziet als je door de stad of een van de kernen loopt. Of het mooie Maaslandschap met het water, de dijken en polders dat aan je voorbijtrekt wanneer je op de fiets zit.

Onze leefomgeving verandert continu. Zeker de komende jaren, want we leven in een periode met onder andere grote vraagstukken rondom klimaat en wonen. Waarbij de verdeling van de schaarse ruimte een nog zwaardere uitdaging is geworden. Het Maas-gebied verandert, er komen windmolens in de polder, de landbouw wordt verduurzaamd, woningen ondergaan een energietransitie, er worden meer woningen gebouwd om aan de toenemende vraag te voldoen en het stadscentrum van Oss wordt herontwikkeld. Zo maar een greep uit de vele ontwikkelingen die het beeld van onze gemeente gaan veranderen.

We willen ervoor zorgen dat het erfgoed in onze leefomgeving zo min mogelijk lijdt onder al deze ontwikkelingen, maar hierin juist een passende plek krijgt of liever nog: als inspiratie dient om ontwikkelingen in gang te zetten. Door het beter zichtbaar en beleefbaar te maken, kunnen we van het erfgoed in onze leefomgeving blijven genieten.

Dit vraagt om drie actielijnen voor ons erfgoed:

- *Beschermen*
Wettelijk gezien wordt erfgoed beschermd door de Erfgoedwet (2016). Dit is een wet waarin staat welk soort erfgoed op welke manier kan worden beschermd, zowel door de Rijksoverheid, Provincie en gemeenten. Deze Erfgoedwet geeft de gemeente de verplichting om een gemeentelijke Erfgoedverordening en Erfgoedcommissie aan te stellen. Vanuit het ministerie (OCW- Erfgoedinspectie) wordt hierop toegezien. Nemen we wel voldoende maatregelen voor de bescherming van cultuurhistorische waarden? Denk hierbij bijvoorbeeld aan het aanwijzen van gemeentelijke monumenten, waardoor gebouwd erfgoed een beschermende status krijgt. Maar ook archeologische vondsten, landschappelijk erfgoed en zelfs tradities, rituelen en verhalen kunnen worden bestempeld als waardevol erfgoed wat beschermd moet worden. Om deze bescherming als gemeente mogelijk te maken is het noodzakelijk om een *up-to-date* Erfgoedverordening te hebben en mogelijkheden te hebben voor het borgen van het cultureel erfgoed in de ruimtelijke ordening.

Voor het beschermen van het gebouwde erfgoed gaat de voorkeur uit naar het aanwijzen van gemeentelijke monumenten of beschermde stadsgezichten. Maar er zijn ook gebouwen of objecten die niet zó bijzonder zijn dat deze kunnen worden aangewezen als gemeentelijk monument. Een van de manieren om deze gebouwen en objecten wél te beschermen is door het opnemen van beeldbepalende panden in bestemmingsplannen. Op die manier krijgt het erfgoed geen beschermende status vanuit de Erfgoedwet, maar wordt het op een andere manier geborgd.

- *Beheren*
Niet alleen het beschermen, maar ook de manier waarop vervolgens met het aangewezen erfgoed om wordt gegaan, is belangrijk. Vanaf 1 januari 2022 wordt dit geregeld via de Omgevingswet. Wordt er wel goed met een monument omgegaan door de eigenaar? Wordt er bij nieuwe bouwplannen rekening gehouden met bijzonder landschappelijk erfgoed? Hierop toezien en handhaven, is een belangrijk onderdeel als het gaat over zuinig zijn op ons erfgoed en het op orde krijgen van de basis. Het (wettelijk) beschermen is stap één, het beheren daarvan stap twee. Dit behoeft extra aandacht, omdat het de afgelopen jaren niet altijd goed is gegaan.
- *Behouden*
Het behouden van erfgoed gebeurt deels door het beschermen en beheren ervan. Maar een figuurlijke glazen stolp plaatsen over erfgoed en het verder niet gebruiken, is in veel gevallen geen houdbare en wenselijke vorm. De toekomst voor het behoud van erfgoed vergt

'behoud door ontwikkeling'. Kortom, door het erfgoed te ontwikkelen, kan het behouden blijven. Denk daarbij bijvoorbeeld aan het herbestemmen van leegstaande kerken, oud industrieel erfgoed een plek geven in nieuwbouwplannen of archeologische vondsten gebruiken als onderlegger voor een nieuwbuurt. Door ruimdenkend op zoek te gaan naar creatieve manieren om het erfgoed een passende plek te geven binnen grotere ontwikkelingen óf als inspiratiebron te gebruiken, kan het erfgoed behouden blijven.

De afgelopen jaren hebben we forse stappen gezet om ons erfgoed te beschermen, beheren en behouden. Maar onze wettelijke taak die voortvloeit uit de Erfgoedwet (2016) en Omgevingswet (2022) vraagt meer.⁴

Zeker met de naderende Omgevingswet in het achterhoofd, moeten we ervoor zorgen dat de basis op orde is. We willen vroegtijdig aansluiten bij nieuwe ontwikkelingen, kansen zien en in staat zijn deze te pakken. Zodat het erfgoed ook in de toekomst bijdraagt aan een mooie en prettige leefomgeving.

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed: Wat verandert er door de Omgevingswet voor erfgoed?

- Er wordt een brede definitie van cultureel erfgoed in de fysieke leefomgeving gehanteerd. Het gaat om (gebouwde en aangelegde) monumenten, archeologische monumenten, stads- en dorpsgezichten, cultuurlandschappen en ander cultureel erfgoed – roerend of immaterieel erfgoed – dat via het omgevingsplan aan een specifieke locatie te verbinden is, zoals een haven voor historische schepen of een corsowagenbouwplaats.
- De structuurvisie van Rijk, provincie of gemeente wordt vervangen door de omgevingsvisie. In deze omgevingsvisie worden op hoofdlijnen de kwaliteiten van het grondgebied beschreven en de opgaven, ontwikkelingen, ambities en strategie voor de langere termijn voor bouwwerken, infrastructuur, cultureel erfgoed, bodem, lucht, natuur en andere aspecten van de fysieke leefomgeving.
- Het omgevingsplan komt in de plaats van het huidige bestemmingsplan en de gemeentelijke verordeningen die over de fysieke leefomgeving gaan. Het aanwijzen van gemeentelijke monumenten gebeurt straks ook in het omgevingsplan.
- Werelderfgoed wordt met de inwerkingtreding van de Omgevingswet voor het eerst expliciet wettelijk verankerd.
- De gemeente wordt verantwoordelijk voor de vergunningverlening voor het verstoren van archeologische rijksmonumenten, in het geval er sprake is van een meervoudige aanvraag (dus als er van de gemeente ook nog andere omgevingsvergunningen nodig zijn voor samenhangende activiteiten). De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) geeft daarover wel een bindend advies.

⁴ Kort gezegd komt de Erfgoedwet (2016) neer op het aanwijzen van erfgoed en in de Omgevingswet (2022) staat hoe met het aangewezen erfgoed moet worden omgegaan.

- In de Omgevingswet is geregeld dat in het geval van archeologische toevalsvondsten van algemeen belang niet alleen de minister van OCW maar ook de gemeente bodemversturende werkzaamheden kan stilleggen.
- De eigenaar van een rijksmonument heeft een instandhoudingsplicht. Hij of zij moet ervoor zorgdragen dat het monument zodanig wordt onderhouden dat het behoud ervan gewaarborgd is.
- Het toetsingskader voor een sloopvergunning binnen een beschermd stads- of dorpsgezicht moet in het omgevingsplan worden opgenomen.
- Eens in de vier jaar wordt de Erfgoedbalans uitgebracht over de staat van het erfgoed. Dat gebeurt met behulp van gegevens die worden verzameld in de Erfgoedmonitor.

Van Monumentenwet 1988 naar Erfgoedwet en Omgevingswet Over duiding en omgang

2. We willen het erfgoed ontsluiten voor een breed publiek

Het Osse erfgoed is van de gemeenschap, dus het moet toegankelijk zijn voor zoveel mogelijk inwoners. Jong en oud. We zien – en horen van het erfgoedveld – dat nu vooral de oudere generaties of erfgoedkenners worden aangesproken door het erfgoed. Dat moet en kan anders. Erfgoed is immers het goed dat je erft en wilt doorgeven aan volgende generaties. Het is dus belangrijk om voor alle inwoners, maar zeker voor de jeugd en jongvolwassenen, het erfgoed te ontsluiten.

Niet alleen de inwoners van de Gemeente Oss vallen onder het bredere publiek waarvoor we het erfgoed willen ontsluiten. Ook voor bezoekers die hun vrijetijd doorbrengen in onze gemeente willen we het erfgoed toegankelijker maken. Bovendien kan het beter ontsluiten van het erfgoed de

aantrekkingskracht van onze gemeente versterken, wat leidt tot een positieve *spin-off* op de vrijetijdssector.

Om dit voor elkaar te krijgen, hebben we de volgende actielijn geformuleerd:

- *Beleven*
Door iets te beleven, spreekt het meer tot de verbeelding en komt het tot leven. Dit geldt ook voor erfgoed. Wanneer erfgoed spreekt en levendig is, is het toegankelijker, kun je het plaatsen en er waarde aan toekennen. Op die manier kun je je verbonden voelen met het erfgoed en er trots op zijn. Het beleven zorgt dus voor het beter ontsluiten van het erfgoed en daarmee voor het interesseren en betrekken van meer inwoners en bezoekers voor en bij het Osse erfgoed.

Beleven kan op verschillende manieren en zal voor elke doelgroep anders zijn. Als voorbeeld: voor de een is het lezen van een historisch boek genoeg, anderen kijken of luisteren liever naar een documentaire of podcast, sommigen doen historisch onderzoek en menigeen wil het erfgoed juist in het echt zien. Voor alle doelgroepen zijn verschillende manieren te bedenken die de beleving vergroten.

Voorbeelden van de afgelopen jaren die bijdragen aan de beleving van het erfgoed zijn bijvoorbeeld de archeologische meeloopdagen bij opgravingen, de excursies en lezingen van onder anderen Stichting Archeologie Maasland, de historische wandelingen op DTV, de stadstocht voor groep 5 die jaarlijks door het Stadsarchief wordt georganiseerd, de historische leskisten van het Stadsarchief, de plaatjesactie van Jumbo van Bergen, de Open Monumentendagen en de lezingen, excursies en het blad 'Tussentijds' van Stichting De Werkende Mens.

3. We willen de vele samenwerkingsverbanden op het gebied van erfgoed versterken

Zoals eerder gezegd: erfgoed is van de gemeenschap. Samen sta je sterk. We kunnen en willen de bovengenoemde ambities niet alleen waarmaken. Dat doen we samen met eigenaren van erfgoed, onze vrijwilligers, instellingen en inwoners. We willen nog intensiever en gericht samenwerken met de gemeenschap bij ideeën, plannen en projecten rondom het erfgoed. Zij zijn het kloppend hart achter het Osse erfgoed; hun kennis, ervaring en enthousiasme zijn ontzettend waardevol en willen we optimaal benutten.

Daarnaast is het belangrijk om, afhankelijk van de actie, ook andere samenwerkingsverbanden op het gebied van erfgoed te versterken. Denk aan de Zuiderwaterlinie, de Federatie Grote Monumentengemeenten, maar ook algemener aan (buur)gemeenten, de Provincie Noord-Brabant en het Rijk.

Dit vraagt om het betrekken van de eigenaren, gemeenschap, andere partners en overheden. De laatste actielijn is daarmee:

- *Betrekken*
Het betrekken van eigenaren, de gemeenschap, het erfgoedveld, andere partners en overheden om zo de samenwerking op het gebied van erfgoed te versterken is ontzettend belangrijk. We willen niet beslissen over, maar beslissen met. Hiervoor is het essentieel om

stakeholders op tijd te betrekken. Dit zorgt voor meer draagvlak en maakt de toekomst van het Osse erfgoed duurzamer.

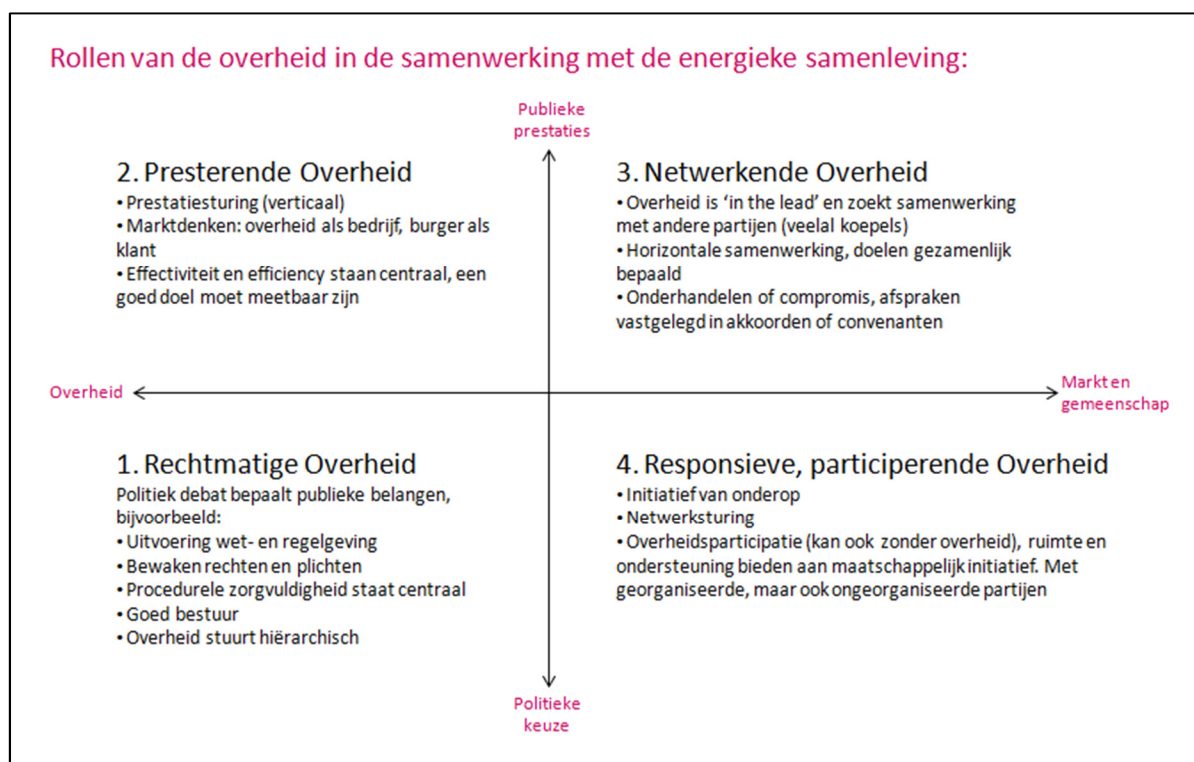
Betrekken kan, net zoals beleven, op verschillende manieren en zal afhankelijk zijn van de actie en de stakeholders.

Hoofdstuk 2 | Rol van de gemeente

Welke rol pakken we als gemeente bij het werken aan onze ambities? Wat kan het erfgoedveld van ons verwachten? In dit hoofdstuk gaan we in op de rol van de gemeente.

We hebben gemerkt dat we als gemeente vaak worden aangesproken op zaken die meer binnen de invloedssfeer van eigenaren of het erfgoedveld liggen. Denk bijvoorbeeld aan het initiatief nemen bij herbestemmingen of de uitvoering van projecten. De samenleving verandert en dat vraagt om verandering van onze rol. Daarnaast moet onze rol aansluiten bij de verantwoordelijkheden, mogelijkheden en middelen die we hebben. Hier willen we duidelijk in zijn, zodat de gemeenschap weet wat men aan ons heeft.

Om de rol van de gemeente te verhelderen, hebben we gebruik gemaakt van onderstaand schema met daarin de vier rollen die de overheid kan invullen. Per ambitie en actielijn geven we aan welke rol wij zien voor ons als gemeente.

Over het algemeen geldt dat we actief zijn in alle rollen. Het zwaartepunt voor onze basistaak ligt vooral aan de linkerkant van het schema: we handelen als rechtmatige en presterende overheid om ons erfgoed te behouden, beheren en beschermen. Tegelijkertijd acteren we steeds meer op de rechterkant van het schema. We willen vooral meedenken en faciliterend te werk gaan en proactief meewerken aan een meer *bottom-up* georganiseerde samenleving. Kortom, initiatieven uit het erfgoedveld versterken vanuit een netwerkende, responsieve en participerende rol.

1. We willen met het erfgoed bijdragen aan een mooie en prettige leefomgeving

Actielijnen: beschermen, beheren en behouden

Beschermen en beheren

Het beschermen en beheren van het erfgoed om bij te dragen aan een mooie en prettige leefomgeving pakken we op vanuit de rol als rechtmatige overheid door het uitvoeren van wet- en regelgeving. Het beschermen en beheren van het erfgoed zijn wettelijke taken die voortkomen uit de Erfgoedwet (2016) en de Omgevingswet (2022). Bovendien zijn we van een aantal monumenten zelf eigenaar en hebben we vanuit die rol ook de rechtmatige taak om hier goed voor te zorgen.

Behouden

Onder deze ambitie valt ook het behouden van erfgoed. Het behoud van erfgoed komt grotendeels voort uit het ontwikkelen ervan. Vaak houdt dit in dat erfgoed wordt herbestemd. De initiatiefnemer daarbij is de eigenaar. Dit kunnen particulieren zijn, maar in een aantal gevallen is de gemeente zelf eigenaar. Onze rol in de ontwikkeling van erfgoed is niet alleen de rechtmatige en presterende rol, maar ook de netwerkende overheid of responsieve, participerende overheid. Dit verschilt per casus. Waar dat functioneel en gewenst is, denken we actief mee, faciliteren we initiatieven en leggen we verbindingen. Wat niet betekent dat we initiatieven overnemen en de uitvoering op ons nemen.

Regelmatig vragen eigenaren om hun erfgoedobject te mogen aanpassen in aard en/of functie. Vanuit het doel: behoud van het object, kijken we daar ruimdenkend naar. Dat houdt in dat we verschillende factoren meewegen als het aankomt op keuzes over de toekomst van erfgoed zoals functie, locatie, cultuurhistorische waarde, koppelkansen, financiering enzovoort. Erfgoed is geen losstaand gegeven en het behoud ervan door ontwikkeling bekijken we dan ook vanuit een brede context. Als het gaat om gebouwde monumenten levert de Erfgoedcommissie maatwerk in de vorm van advisering en maakt daarbij een gebalanceerde afweging tussen de toekomstige functie van erfgoed en de cultuurhistorische waarden.

2. We willen het erfgoed ontsluiten voor een breed publiek

Actielijn: beleven

Beleven

Het beleefbaar maken van erfgoed om bij te dragen aan het ontsluiten van erfgoed voor een breed publiek zullen wij vooral oppakken vanuit de rol van netwerkende overheid of responsieve, participerende overheid.

Dit onderwerp leeft sterk in de Osse gemeenschap getuige de vele initiatieven: enthousiaste communicatie over nieuwe activiteiten en over restauraties van panden, de Osse historie in cultuurproducties, exposities van Museum Jan Cunen, de informatie van de Heemkundekringen, het plaatjesboek van Jumbo van Bergen, activiteiten van scholen, de huizenschildjes in Megen, de rondleidingen in de molens, de vele individuele boeken en publicaties, de aandacht voor eigen projecten zoals in Ravenstein het Bolwerk van Philips van Kleef en de Luciakerk, in Megen de kloosters, in Lith de paden, in Geffen de kerk en 'Effe naor Geffe'.

In beginsel hebben wij hierin geen rol anders dan dat wij hieraan zo nodig en mogelijk ruimte geven. Waar nuttig, gewenst en mogelijk faciliteren we, brengen we partijen samen en leggen we verbindingen. Een initiatief is over het algemeen kansrijker en heeft meer draagvlak als het *bottom-up* wordt georganiseerd. Dat neemt niet weg dat we ook regelmatig zelf het initiatief nemen in samenwerking met het Stadsarchief. Denk aan het boekje Mens en Maasland, het ontwikkelen van routes, de Zuiderwaterlinie en het benutten van koppelkansen zoals in het project Meanderende Maas en met Recreatie & Toerisme.

3. We willen de vele samenwerkingsverbanden op het gebied van erfgoed versterken

Actielijn: betrekken

Betrekken

Het versterken van samenwerkingsverbanden past binnen onze rol als netwerkende overheid/responsieve, participerende overheid. De netwerkende overheid is hier duidelijk: we nemen in een aantal gevallen het initiatief bij het zoeken van nieuwe samenwerkingsverbanden met partijen én onderhouden de samenwerkingsverbanden die er al zijn. We zijn als een spin in het web en zoeken naar koppelkansen en betrekken stakeholders hierbij. Bijvoorbeeld door aan te sluiten bij landelijke en provinciale ontwikkelingen, visies en netwerken om het erfgoed verder te promoten en ondersteunen. Daarnaast sluiten we graag aan bij samenwerkingsverbanden die niet vanuit ons worden geïnitieerd, maar waar wij wel kunnen meedenken en - praten.

Hoofdstuk 3 | Samenwerking met het erfgoedveld

Lokale, regionale en nationale erfgoedveld en koppelkansen

In het vorige hoofdstuk is duidelijk geworden dat de vele partijen binnen ons erfgoedveld heel actief zijn en belangrijk voor de gemeente. Door hun vele kennis, enthousiasme en initiatieven geven ze het erfgoed kleur. Hoe zien we hun rol in relatie tot die van ons? Hoe ziet onze gedroomde samenwerking en rolverdeling eruit? En waar zien wij koppelkansen?

We mogen als gemeente trots zijn op ons Osse erfgoedveld, want zoals op de infographic is te zien, is dit enorm groot en divers. We zijn niet alleen rijk aan erfgoed, maar ook aan heemkundekringen, monumentenstichtingen, stadsgidsen, werk- en klankbordgroepen, archeologische verenigingen, molenstichtingen, het Stadsarchief, Museum Jan Cunen en Stichting Landschapsbeheer. Daarnaast zijn we onderdeel van een aantal provinciale en nationale samenwerkingsverbanden, waaronder de Federatie van Grote Erfgoedgemeenten, Bestuurlijk Platform Erfgoedgemeenten, Vereniging van Nederlandse Vestingsteden, Zuiderwaterlinie en hebben we nauwe contacten met het Rijksmuseum van Oudheden en de Universiteit Leiden.

Lokale erfgoedveld

We vertrouwen erop dat het lokale erfgoedveld ook de komende jaren veel initiatieven zal nemen in het uitvoeren van projecten, publieksactiviteiten en herbestemmingen. En dat zij ons weet te vinden voor het meedenken en faciliteren daarvan en om ons netwerk in te zetten.

We schetsen kort een beeld van een aantal stakeholders. Zoals genoemd in de inleiding zijn in 2017 vier werk-/klankbordgroepen gevormd tijdens een bijeenkomst met het erfgoedveld: Archeologie, Industrieel Erfgoed, Religieus Erfgoed en Zuiderwaterlinie. Ze hebben een adviserende rol. In die zin verschillen ze van de andere stakeholders, want ze geven op hun terreinadvies aan de gemeente. De Werkgroep Industrieel Erfgoed heeft bijvoorbeeld een lijst samengesteld met karakteristieke en bijzondere panden die de gemeente de komende tijd gaat gebruiken bij de aanwijzingen van nieuwe gemeentelijke monumenten. En de Stuurgroep Kerkenvisie heeft ons bijgestaan door het opstellen van een Kerkenvisie in het kader van de Rijkspilot Kerkenvisie, recent aangevuld met een advies gericht op kloosters.

De tweede stakeholder die we specifiek willen noemen is het Stadsarchief Oss. Het Stadsarchief is spin in het erfgoed-web en heeft, in samenwerking met het erfgoedveld, een voortrekkersrol in het ontsluiten van ons erfgoed voor een breed publiek. Om nog beter en dynamischer uit te dragen waar zij voor staat, hebben wij al vaker de suggestie gedaan om de naam te wijzigen van Stadsarchief Oss naar Erfgoedcentrum Oss.

Provinciale en nationale erfgoedveld

Naast het lokale netwerk staat op de infographic ook het bredere, regionale en nationale erfgoedveld, waaronder Natuurmonumenten, Maas- en Peelhorst, Vestingsteden, Zuiderwaterlinie, Waterschap Aa en Maas, de Provincie Noord-Brabant, het Brabants Historisch Informatie Centrum (BHIC), de buurgemeenten, het Rijkmuseum van Oudheden en de Universiteit Leiden vallen.

Erfgoed kent eigenlijk geen harde grenzen. Het zegt iets over onze identiteit, maar waar deze identiteit begint en stopt, is niet hard af te grenzen. Daarom moeten we ook over onze gemeentegrenzen heen kijken en daar de samenwerking blijven opzoeken en versterken. Dit vraagt energie die we er graag in stoppen, maar waar we ook kritisch naar kijken. Levert een samenwerking genoeg op voor het Osse erfgoed ten opzichte van de middelen en menskracht die dit vraagt? Dit is een afweging die we ook de komende jaren zullen blijven maken.

Koppelkansen

Bovenop onze samenwerking met het lokale, provinciale en nationale erfgoedveld, willen we graag koppelkansen benutten. Erfgoed raakt veel andere beleidsterreinen én er worden al heel veel projecten en evenementen rondom erfgoed georganiseerd. Er zijn vele mooie kansen om bij aan te sluiten, want op die manier beschermen, beheren, behouden, beleven en betrekken we het Osse erfgoed. Daarnaast bieden koppelkansen financieringsmogelijkheden. Denk bijvoorbeeld aan het project van de Meanderende Maas, waarbij de dijk tussen Ravenstein en Lith wordt versterkt. Of het project Walkwartier waar een verdwenen historische gevel wordt teruggebouwd. De jaarlijks/tweejaarlijks terugkerende erfgoedevenementen, waaronder de Archeologiedagen, Open Kerkendag, Open Monumentendag, Romeinendagen en de Maand van de Geschiedenis. Of bijvoorbeeld de jubilea, waaronder het 550-jarig bestaan van de Orde der Clarissen in Megen in (2021, als onderdeel van het Brabants Kloosterjaar), 150 jaar fabrieksmatige margarineproductie wat voor het eerst werd gedaan door Antoon Jurgens (2021) en het 100-jarig bestaan van de farmaceut Organon (2021-2022). Allemaal mogelijkheden om ons erfgoed naar een hoger niveau te tillen, zodat het meer leeft onder inwoners en toeristen: we zijn trots en zuinig op ons erfgoed en vertellen dit graag door.

DEEL 2 | UITVOERING

Hoofdstuk 4 | Uitvoeringsprogramma

In dit hoofdstuk zullen we ingaan op onze concrete acties: wat willen we de komende drie jaar gaan doen om onze ambitie waar te maken? Daarbij gaan we realistisch te werk. In het proces van de totstandkoming van de visie en het uitvoeringsprogramma, kiezen we ervoor om eerst aan de Opiniecommissie drie mogelijke scenario's voor te leggen. Onze ambitie en mogelijkheden en middelen moeten in evenwicht zijn. We onderscheiden in het concept uitvoeringsprogramma (zie bijlage 2) daarom 3 scenario's:

1. 'Zo doorgaan'	: We zetten de huidige inzet door
2. 'Basis goed op orde'	: We zorgen voor een goede basis
3. 'Meer ambitie'	: We pakken door op de nominatie van Beste Erfgoedgemeente

Het is aan de opiniecommissie welk scenario we verder zullen uitwerken ter besluitvorming.

We hebben met grote zorg het uitvoeringsprogramma met de drie scenario's opgesteld. Daarbij willen we wel een kanttekening plaatsen: we hebben geen glazenbol en kunnen de toekomst niet voorspellen. We hebben dus vooral gefocust op de grote lijnen en daar waar we op gedetailleerder niveau al aanvullingen konden geven, hebben we dat gedaan. Het programma is een houvast, maar geen dichtgetimmerd draaiboek. We willen de ruimte houden om gehoor te geven aan toekomstige initiatieven en zullen daarom jaarlijks samen met het erfgoedveld een evaluatie plannen en erfgoedkalender voor het jaar daarop samenstellen. Dit uitvoeringsprogramma dient daarbij als onderlegger.

Bij alle acties in het uitvoeringsprogramma staat aangegeven of de actie al loopt, onder welke actielijn de actie valt, wie de initiatiefnemer is, welke voorkeursrol de gemeente voor zich ziet en wanneer de actie wordt uitgevoerd. Ook is bij alle drie de scenario's een kostenindicatie opgesteld: wat zijn grofweg de benodigde mensen en middelen om een scenario uitvoerbaar te maken? Dit is een belangrijk punt, want er is genoeg draagvlak, maar het ontbreekt aan draagkracht - zowel bij de stakeholders uit het erfgoedveld als bij de gemeente. Daarnaast vragen Een aantal punten op het

uitvoeringsprogramma behoeven wat extra aandacht. Die zijn hieronder, als zijnde oplegger van het uitvoeringsprogramma, van iets meer context voorzien.

De basis op orde

Om op de verschillende ontwikkelingen in te spelen die zijn geschetst bij de 'aanleiding' van deze visie (pagina 7 t/m 10), moet we minimaal de basis op orde hebben. Wat houdt die basis in? Deze bestaat onder anderen uit het opstellen van een erfgoedplan, monumentenzorg, collectiebeheer en archeologie. Hieronder staan de basispunten kort omschreven.

1. Erfgoedplan

De afgelopen decennia zijn er een aantal erfgoedplannen opgesteld. Dit zijn plannen waarin de cultuurhistorische waarden van een aantal deelgebieden in de gemeente staan omschreven en zijn ingetekend op kaarten. Deze plannen omvatten echter niet de hele huidige gemeente (Geffen ontbreekt bijvoorbeeld), zijn niet gedigitaliseerd en niet altijd meer actueel. We moeten er dus voor zorgen dat er één integraal, gedigitaliseerd erfgoedplan komt. Deze nieuwe inventarisatie is nodig om tijdig koppelkansen te herkennen en hierop in te kunnen spelen en extra relevant vanwege de naderende Omgevingswet en de gebiedsvisies die momenteel worden gemaakt. Een integraal erfgoedplan dient namelijk als onderlegger van de gebiedsvisies. Kortom we weten wat voor prachtig erfgoed we in huis hebben, maar het totaaloverzicht ontbreekt en is hard nodig om onze basis op orde te brengen en zowel onze rol als presterende en rechtmatige overheid als onze rol als netwerkende, responsieve en participerende overheid beter invulling te kunnen geven.

2. Monumentenzorg

We hebben de interne organisatie die gaat over monumentenzorg versterkt (bij de afdeling Vergunningen, Toezicht en Handhaving is een team gevormd). Daarmee lopen we dit jaar de achterstand in van monumenten die reeds aangewezen zijn en kunnen we beter toezicht houden. We willen nog wel slag maken in het inventariseren en aanwijzen van mogelijke nieuwe monumenten om de volledige basis op orde te krijgen. Hiervoor zijn wel extra middelen nodig (zie uitvoeringsprogramma).

3. Collectiebeheer

De gemeentelijke collectie is in beheer bij het Museum Jan Cunen (driedimensionaal) en bij het Stadsarchief Oss (tweedimensionaal). We hebben geconstateerd dat het collectiebeheer - met name bij het Stadsarchief - nu niet optimaal geregeld is. Een belangrijk aandachtspunt, want de gemeentelijke collectie vormt de basis voor de publieksactiviteiten die door zowel het Museum Jan Cunen als het Stadsarchief Oss worden georganiseerd en bijdragen aan het beleefbaar maken én betrekken van inwoners (jeugd en volwassenen) en toeristen bij het Osse erfgoed. Daarom pakken we het collectiebeheer intern op vanuit erfgoed en cultuur. We bespreken dit met Museum Jan Cunen en het Stadsarchief Oss (en De bibliotheek). De afspraken rondom het beheer van onze gemeentelijke collecties uit 2016 willen we herijken. Er komt daarvoor, los van deze visie, een apart voorstel.

4. Archeologie

Evenals monumentenzorg valt ook archeologie onder de rechtmatige taken die we als gemeente moeten uitvoeren. Het is een aandachtspunt, omdat er de komende jaren veel zal worden gebouwd. Alle nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen moeten getoetst worden op archeologie. Dit is een rechtmatige taak die valt onder de basis op orde, maar te veel werk voor de huidige erfgoedformatie (archeoloog). Daarom wordt extra ondersteuning gevraagd (zie uitvoeringsprogramma).

Initiatieven uit het erfgoedveld

We ontvangen wekelijks veel voorstellen en initiatieven uit het erfgoedveld. Vaak wordt gevraagd om extra ondersteuning; financieel, via ons netwerk of door vergunningverlening. Hier geven we veel invulling aan. Wel moeten we constateren dat we met de huidige mensen en middelen niet (direct) overal aan mee kunnen werken en initiatieven soms langer blijven liggen wat nadelige gevolgen kan hebben voor de uitvoering. Wederom: het draagvlak is er, maar de draagkracht niet altijd.

Religieus erfgoed

Oss is zeer rijk aan religieus erfgoed. Getalsmatig, met 140 religieuze objecten waarvan 71 rijksmonument en 41 gemeentelijk monument. Maar nog meer dat dit erfgoed onderdeel is van het verhaal van Oss en dat de betrokkenheid van inwoners bij het behoud veel breder leeft dan bij alleen de kerkgangers.

Oss is door het Rijk aangewezen als pilotgemeente om te komen tot een kerkenvisie, die ingaat op behoud en aanpak van ons kerkelijk religieuze erfgoed. De gemeenteraad heeft vervolgens, in oktober 2018, een motie aangenomen waarin het College van B&W wordt opgedragen deze pilot te vertalen naar een Osse visie religieus erfgoed met een plan van aanpak. We hebben een externe stuurgroep gevraagd deze visie voor ons op te stellen. Hun visie is in april 2020 aangeboden aan het College.⁵ Als vervolg hebben we de stuurgroep ook gevraagd een analyse te maken van de kloosters en voormalige kloosters in Oss. Zodat we samen met de kerkenvisie over een totaaloverzicht beschikken. De kerkenvisie is toegevoegd als bijlage 4 aan de oplegger van de opinienota, de analyse van de kloosters als bijlage 5.

De Stuurgroep beschrijft in haar rapport de actuele situatie in de verschillende Osse gemeenschappen en doet aanbevelingen aan de betrokken partijen voor de aanpak. De Stuurgroep heeft daarvoor met veel partijen gesproken. Verwacht wordt dat er steeds meer kerkgebouwen aan de eredienst zullen worden onttrokken. Herbestemming is nodig om leegstand te voorkomen. Hoewel primair de eigenaar aan de lat staat, acht de Stuurgroep het (vroeg)tijdig aangaan van de dialoog met de verschillende betrokken partijen, waaronder de gemeente en de plaatselijke gemeenschap essentieel voor een toekomstbestendige uitkomst.

⁵ In de Kerkenvisie staat vermeld dat de St. Jan de Doperkerk in Neerlangel leegstaat, er al enige tijd geen misvieringen meer plaatsvinden, de kerk nog niet aan de eredienst is onttrokken en de onderhoudskosten voor de rekening van het parochiebestuur zijn. Stichting Neerlangel Historie en Toekomst heeft ons laten weten dat dit niet correct is. De kerk is nog in gebruik (staat niet leeg), blijft behouden voor de eredienst en andere liturgische vieringen en alle onderhoudskosten zijn voor rekening van de stichting.

De aanbevelingen richten zich op de eigenaren, waaronder met name de kerkbesturen en het bisdom, op de gemeenschap en op de gemeente. Richting de kerkbesturen wordt aangedrongen om een gebouwenplan op te stellen en hierover vroegtijdig en zorgvuldig in gesprek te gaan met het bisdom, de gemeente en met de lokale gemeenschap. De Stuurgroep constateert dat de kerkbesturen behoefte hebben aan ondersteuning en roept daarom het bisdom op de parochies actief te ondersteunen. Het rapport gaat nadrukkelijk in op de betrokkenheid van de lokale gemeenschap in de dialoog.

De Stuurgroep doet voor de gemeente de volgende aanbevelingen (zie hoofdstuk 12 van de kerkenvisie). Wij geven per aanbeveling aan hoe we daarmee om willen gaan:

- Faciliteer initiatieven die gericht zijn op het bevorderen van de dialoog en de ideeënontwikkeling rond de instandhouding van kerkgebouwen: dit past goed bij onze rol die we primair bij actielijn behoud willen pakken: de netwerkende overheid. Niet als initiatiefnemer maar wel om initiatieven te ondersteunen. We vinden het ook een juiste rol bij de problematiek van vrijkomende kerkgebouwen. Een voorbeeld is de Learning Community Toekomst voor Kerkgebouwen, die genoemd is in de kerkenvisie. Een mooie samenwerking tussen Osse parochies, de Talentencampus en de TUE. Zij hebben gevraagd ons te ondersteunen om de community meer structureel te kunnen maken. We hebben dit in het uitvoeringsprogramma opgenomen bij scenario 2.
- Verken in wijken en dorpen waar er behoefte is aan een gemeenschapshuis de mogelijkheid of een vrijkomend kerkgebouw hiervoor geschikt is: bij de verkenning van zo'n vraag gaan we als gemeente altijd breed te werk. Zowel bijvoorbeeld in Ravenstein als Overlangel zijn deze opties meegenomen en meegewogen.
- Betrek religieus erfgoed zoveel mogelijk bij ruimtelijke ontwikkelingsplannen: uiteraard nemen we kerkgebouwen mee als we bezig zijn met een plan voor een gebied waarin die kerk staat. Dat geldt overigens ook als we bestemmingsplannen maken. Een voorbeeld daarvan is dat de gewenste herontwikkeling van de Luciakerk in Ravenstein vrijwel geheel past in het al bestaande bestemmingsplan voor Ravenstein.
- Ontwikkel een gemeentelijke herbestemmingsagenda: we ondersteunen de stuurgroep hier waar ze zeggen dat herbestemming en hergebruik van monumentale invulling geeft aan behoud door ontwikkeling. We faciliteren op een actieve manier. Het is iets anders om een gemeentelijke herbestemmingsagenda op te stellen. We werken daarin meer generiek: vanuit de omgevingswet stellen we gebiedsvisies, een omgevingsvisie en uiteindelijk een omgevingsplan op. In die plannen geven we aan wat de mogelijkheden zijn. We stellen geen aparte agenda op voor onze kerkgebouwen. Dat heeft immers het risico in zich dat je mogelijke herbestemmingen gaat uitsluiten die later toch wenselijk kunnen blijken te zijn. Het komt dus telkens aan op ruimte bieden en flexibel faciliteren.
- Pak de regierol in situaties waar een impasse ontstaat in het herbestemmingstraject: wij vinden het telkens belangrijk goed in verbinding te staan met de initiatiefnemer en te beoordelen wat wanneer nodig is. Dan kan het zijn dat we een regierol pakken als dat echt nodig is. Voor ons is dat niet per definitie meteen als er een impasse ontstaat. We willen dan eerst bekijken en bespreken wat er nodig is voordat we overwegen de regierol te pakken. Overigens geeft de stuurgroep in haar voorbeeld van de Luciakerk te Ravenstein terecht aan

dat een regierol ook een rol achter de schermen kan zijn waarbij we andere partijen ondersteunen om de regie te voeren.

- Stel een voucherregeling op om het mogelijk te maken dat knelpunten worden opgelost: het provinciale ErfgoedLab had tot voor kort een voucherregeling waar eigenaren van monumenten gebruik van konden maken bij hun verkenning tot eventuele herbestemming. Het ErfgoedLab is echter opgeheven door de provincie. De subsidieregeling wordt door de provincie geherprioriteerd. De Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed heeft een lopende subsidieregeling voor herbestemming voor monumenteigenaars. Wij gaan mede daarom als gemeente geen extra voucherregeling opzetten. In situaties waar ons om financiële ondersteuning wordt gevraagd willen we, als het ons past, acteren als cofinancier, dus om andere financiering mogelijk te maken.
- Geef de Garnizoenskerk een toekomstbestendige functie: deze kerk is gemeentelijk eigendom en wordt nu verhuurd aan de protestante gemeenschap van Ravenstein en omstreken. Die hebben in vervolg op de herbestemming van de Luciakerk met de katholieke gemeenschap afgesproken dat ook die in de Garnizoenskerk welkom zijn. Wij ondersteunen dit initiatief.
- Ontwikkel een aansprekend gemeentelijk toeristisch beleid waarbinnen religieus erfgoed een van de themalijnen is: dat hebben we gedaan met onze visie 'Verbinden & vertellen'. Verhaallijnen, waaronder die van het religieuze erfgoed, staan daarin centraal om voorzieningen en aantrekkelijkheid op te bouwen. Zo ook de door de stuurgroep aangegeven verhaallijn van de Zuiderwaterlinie.
- Bed de gemeentelijke kerkenvisie in in de gemeentelijke omgevingsvisie: de omgevingsvisie is juist bedoeld als de integrale visie op de fysieke leefomgeving. De kerkenvisie is via deze paragraaf allereerst onderdeel geworden van de erfgoedvisie en zal via die lijn ook zijn doorwerking krijgen naar de gebiedsvisies en de omgevingsvisie.
- Daarnaast benoemt de stuurgroep de rechtmatige rol van de gemeente bij monumenten in de vorm van vergunningverlening en toezicht houden. Zij bevelen aan die rol stevig te pakken. Zie daarvoor de paragraaf de basis op orde. De stuurgroep maakt daarbij overigens de opmerking dat bij herbestemming de context van financiële haalbaarheid altijd een belangrijke rol speelt en de gemeente goed het evenwicht moet bewaken tussen haar toezichthoudende rol en de faciliterende rol.

Naast de kerkenvisie heeft de stuurgroep voor de gemeente ook een analyse gemaakt van de (voormalige) kloosters in Oss. Alle voormalige kloosters in Oss zijn herbestemd. Voor de kloosters in Haren en Berghem wordt door de eigenaar momenteel gewerkt aan een nieuwe bestemming. Ook daar past ons als gemeente een actieve, ruimte gevende, faciliterende rol. Vanwege de ouderdom en de omvang van de gebouwen is herbestemming veelal ook hier een ingewikkelde puzzel.

Oss kent in Megen twee levende kloostergemeenschappen. De stuurgroep typeert dat als een unieke situatie, extra nog vanwege de ligging in het historische stadje Megen en de verbindingen daarmee; het 'Assisi van het Noorden'. De Clarissen hebben een plan ontwikkeld om hun toekomst in Megen te verzekeren, onder andere door hun gebouwencomplex te verduurzamen en door extra functies mogelijk te maken om in hun levensonderhoud te voorzien. De Franciscanen werken al geruime tijd stap voor stap aan hun gebouwencomplex. Als gemeente faciliteren we deze ontwikkelingen samen met onder andere de provinciale Erfgoedfabriek en de Konferentie

Nederlandse Religieuzen; voor het plan van de Clarissen beoordelen we momenteel hun subsidieaanvraag.

Landschappelijk erfgoed

Landschappelijk erfgoed is een belangrijk onderdeel binnen ons erfgoed, maar de acties in het uitvoeringsprogramma zijn beperkt. We hebben tot nu toe een aantal waarden ervan beschermd in bestemmingsplannen (vooral voor het buitengebied). De komende jaren willen we een beweging maken waarbij we op een meer actieve manier voor bescherming willen zorgen. Vooral door te kijken naar koppelkansen die in ons buitengebied spelen om zo het landschappelijk erfgoed beter zichtbaar te maken. Een integraal erfgoedplan (zie punt 1) daarbij van grote ondersteunende waarde zijn.

Publiekprojecten

Veel publiekprojecten zijn in het uitvoeringsprogramma niet opgenomen als in het scenario 'basis goed op orde'. Dat betekent niet dat we ze niet belangrijk vinden. Sterker nog, ze zijn ontzettend belangrijk voor het beleefbaar maken van erfgoed en het betrekken van inwoners en toeristen bij het erfgoed. We vinden het belangrijk om daar continuïteit in aan te brengen en zouden het daarom zeker willen bestempelen als belangrijke pijler.

Middelen

Wat betreft middelen zoeken we intensiever naar externe bronnen waaronder subsidies. Vaak is cofinanciering de sleutel daarvoor. In de begroting zullen we daarvoor de middelen moeten opnemen. We zijn hiermee de goede weg ingeslagen. Maar als we aan onze ambitie willen vasthouden, zullen we vervolgstappen moeten zetten. Daarbij onderzoeken we ook of nieuwe vormen van verbinding met partners zoals het Stadsarchief of andere gemeenten ons kunnen helpen om onze erfgoed-inzet naar een hoger planniveau te tillen.

Bijlagen

1. De vijf verhaallijnen

1. Vondsten en vorsten

Ver voor het begin van onze jaartelling woonden er al mensen in Oss. Streken zoals het Maasland, waar zand en klei elkaar raken, zijn al eeuwen aantrekkelijke plaatsen om te wonen. De Maas zorgde hier voor vruchtbare weidegronden, terwijl de hogere gebieden bos en beschutting boden. De bewoners begroeven hier ook hun doden in paalgraven. Een daarvan, het Vorstengraf, is met een doorsnede van maar liefst 53 meter de grootste grafheuvel van Nederland! Daarin werd in 1933 een uniek kromgebogen en met goud ingelegd zwaard gevonden.

Dit prehistorische landschap ten zuiden van de stad Oss is gereconstrueerd en laat bezoekers nu weer ervaren hoe het er hier uitgezien moet hebben, duizenden jaren geleden. Sinds de vondst van het kromgebogen zwaard kent Oss een rijke opgravingsgeschiedenis. In een groot deel van Oss zijn sporen teruggevonden van bewoning uit de steen-, brons- en ijzertijd. De vondsten verschillen van vuurstenen werktuigen en aardewerk scherven tot plattegronden van hele boerderijen. Ook langs de Maas zijn sporen van oude bewoning teruggevonden. Uit de prehistorie en uit de Romeinse tijd. Zo zijn bij baggerwerkzaamheden in de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw grote blokken tufsteen en kalkstenen ornamenten teruggevonden. De rijkversierde steenfragmenten en de afmetingen van de blokken doen vermoeden dat bij Kessel misschien wel de grootste en meest monumentale tempel van Romeins-Nederland heeft gelegen! Belangwekkende andere vondsten die werden gedaan door amateurarcheologen tijdens het baggeren, waren zo'n 650 menselijk botten en een groot aantal wapens: zwaarden, helmen speer- en pijlpunten en nog veel meer. Een deel van de botten was lelijk toegetakeld. In één schedel is duidelijk een gat van een pijlpunt te zien. Op basis van deze vondsten en het door Julius Caesar geschreven boek 'Over de oorlog in Gallië' denken archeologen dat Julius Caesar hier in het Maasland in 55 voor Christus in een zeer gewelddadige strijd verwickeld was met twee Germaanse stammen: de Tencteren en Usipeten.

Erfgoed

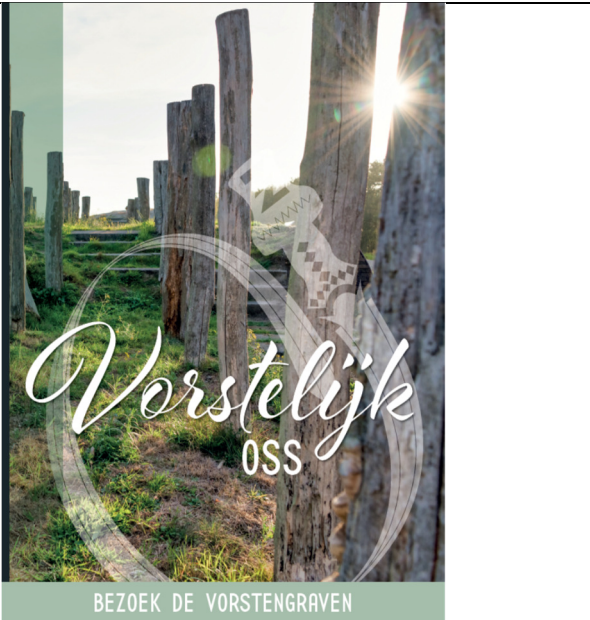
	Het gereconstrueerde Vorstengraf van Oss. De grootste grafheuvel van Nederland.
---	--

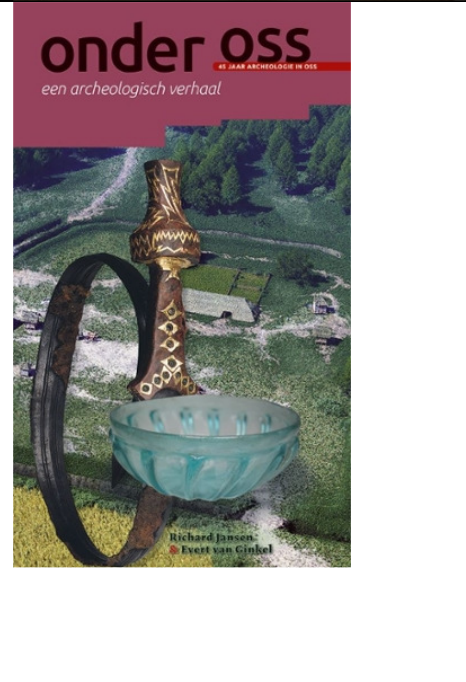
	Veel Osse vondsten behoren tot de topstukken van het Rijksmuseum van Oudheden. Zo ook het (kromgebogen) zwaard van Oss met situla.
	Paalgraven (Zevenbergen) een gereconstrueerd prehistorisch landschap ten zuiden van de stad Oss.
	Baggervondst uit de Maas: een toegetakelde schedel uit de Romeinse tijd. Was Julius Caesar hier?

	Oss kent een lange opgravingsgeschiedenis. Amateurarcheologen vinden tempelstenen langs de Maas bij Kessel.
	Oss is een van de grootste opgravingslocaties van Nederland, zelfs van West-Europa. Nog steeds doet de Universiteit van Leiden hier opgravingen. Hier zijn de archeologen aan het werk bij Paalgraven.

Projecten

	Drijvende ijzertijdboerderij in wijkpark de Strepen in 2018.
	Een van de heuvels op Paalgraven werd ooit gebruikt als Galgenberg van het Land van Ravenstein. Reconstructie geplaatst in 2018.

		Een metershoge reconstructie van het zwaard van Oss prijkt na een grootse opening op de rotonde voor Museum Jan Cunen op de toegangsweg richting centrum. 2019
		Bijbehorend educatieprogramma gemaakt door het Stadsarchief Oss uit 2019. Het Stadsarchief Oss heeft diverse lespakketten beschikbaar over het Osse archeologische erfgoed, bijvoorbeeld over de ijzertijd en Romeinse tijd.
		Bijbehorende glossy over de rotonde, het zwaard van Oss, het Vorstengraf en Paalgraven. 2019

		De tentoonstelling Bagger! in Museum Jan Cunen met baggervondsten uit Kessel. 2018-2019
		De publicatie 'Onder Oss: een archeologisch verhaal' over 45 jaar archeologisch onderzoek in Oss, geschreven door onze voormalige stadsarcheoloog Richard Jansen en Evert van Ginkel, werd tijdens de archeologiedagen in 2019 voor het eerst gepresenteerd aan het publiek in Museum Jan Cunen.
		De tempelstenen van de tempel van Kessel zijn gescand in 3D door bureau Archeo3D en voor het eerst online toegankelijk gemaakt tijdens de Romeinendagen in 2020.

[illegible]

nieuw kerken. De horizon van het Maasland is daarom bezaaid met negentiende-eeuwse kerkspitsen. Het katholicisme was alom aanwezig. Van het tafelgebed, de krant en de school, tot de vakvereniging en de sportclub. Ook de vrije tijd werd ingevuld langs katholieke lijn, met feesten die tot op de dag van vandaag in deze regio erg populair blijven: het carnaval en de kermis. Al is de religieuze component van beide tegenwoordig ontegenzeggelijk een stuk minder prominent.

Ook de joodse gemeenschap is voor deze regio van betekenis geweest. Verschillende van de grote Osse fabrieken zijn ontstaan uit Joodse familiebedrijven. In Lith en Oss hebben jaren synagogen gestaan. De Tweede Wereldoorlog heeft echter ook in deze streek de Joodse bevolking zwaar getroffen. In de gemeente Oss staat nog een synagoge, al is deze niet meer als geloofshuis in gebruik, en er zijn twee joodse begraafplaatsen te vinden: een aan de Hescheweg en een aan het Kraaijeven. Die laatste is mogelijk zelfs de oudste joodse begraafplaats van Noord-Brabant.

In getallen: in Oss staan er 34 kerken, 18 kapellen, 20 pastorieën en 19 (op 2 na voormalige) kloosters. Van al die gebouwen zijn er 39 Rijksmonument (waarvan 20 kerken en 5 kloosters), 33 gemeentelijk monument (waarvan 6 kerken en 9 kloosters) en 1 archeologisch monument. In de door een externe stuurgroep opgestelde kerkenvisie (2020) en kloostervisie (2021) wordt hier nader op ingegaan.

Erfgoed

	De Sint-Annakapel van Koolwijk. Ooit een toevluchtsoord voor katholieken uit Staats Brabant, vandaag de dag nog steeds een bedevaartsoord.
	De Sint Luciakerk in Ravenstein, gebouwd in 1735, is de enige Nederlandse kerk in Nederduitse barokstijl buiten de provincie Limburg. De bouw werd gefinancierd uit de opbrengsten van 'de Ravensteinse Loterij'.

De Garnizoenskerk in Ravenstein. Hoewel het Land van Ravenstein onafhankelijk was, was er wel een overeenkomst met de Staten-Generaal van de Nederlandse Republiek. Zij mocht er een garnizoen huisvesten dat kon optreden tegen invallende Spaanse troepen. Dit protestantse garnizoen had behoefte aan een eigen kerk.

Mogelijk is het Willibrordusputje, waar ooit een Willibrordusboom en een kapel stonden, een oeroude religieuze plek. Nog in 1840 kwamen mensen van heinde en verre hierheen om te bidden onder de eikenboom en water uit de put te drinken. Dat hielp onder andere tegen koorts, zo werd beweerd.

Broeder Everardus Witte (1868 - 1950), beter bekend als het 'Heilig Bruurke', was portier in het Franciscanerklooster en verbleef in dit klooster tot aan zijn dood. Hij had een eenvoudige levenswijze en kwam vooral in zijn gebeden op voor de onderkant van de gemeenschap. Na zijn dood werd hij daarvoor vereerd met een eigen kapel, waar nu nog dagelijks mensen in zijn mouwen of kraag een briefje met een wens achterlaten. Deze briefjes worden door de franciscanen betrokken in de eucharistievieringen.

Het franciscanenklooster in Megen met de liturgische kloostertuin 'Hof van Lof'. Het klooster werd gesticht in 1648 nadat de Franciscanen in 1629 Den Bosch moesten verlaten na de capitulatie van de stad.

Het slotklooster 'Sint-Josephberg' van de clarissen in Megen. In 1717 vonden de clarissen onderdak in Megen nadat zij uit Boxtel werden verdreven. Zij begonnen in 1721 met de bouw van het klooster. Het werd gebouwd op de fundamenteën en binnen de gracht van het voormalige kasteel van de graven van Megen, dat in 1581 verwoest werd.

In 1727 eigende de Republiek zich de inkomsten van het klooster toe, waarop de zuster nieuwe inkomstenbronnen moesten zoeken. Een daarvan was vanaf 1766 een hostiebakkerij. Dit doen de zusters tot op de dag van vandaag.

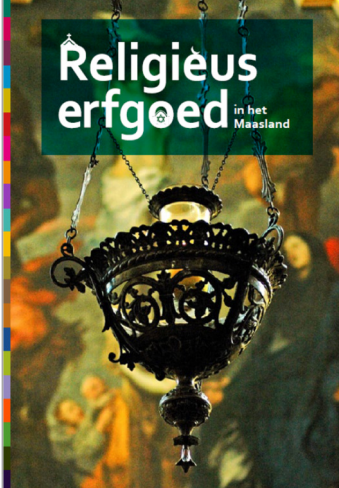

De Sint-Jan de Doperkerk in Neerlangel heeft de oudste overgebleven romaanse toren van Noord-Brabant. Deze stamt uit de elfde eeuw.

		De Sint-Michaëlkerk in Dennenburg met bouwfases daterend van de elfde tot de zestiende eeuw.
		Carnavalsmis. Het wordt tegenwoordig vaak vergeten, maar van origine is carnaval een katholiek feest.

Projecten

	Het Toorts Initiatief. Inwoners konden hun verhalen over religieus erfgoed delen door deze in reizende schatkisten te doen. Onderdeel van het Europees jaar van het cultureel erfgoed 2018. Project van The European network of historic places of worship.
---	--

	Open Kerkendag in Oss werd in 2019 met hulp van de VVV georganiseerd.
	Publicatie 'Religieus erfgoed in het Maasland' tijdens de Open Kerkendag 2019.

3. Van boerengat tot industriestad

De unieke combinatie van het hoger gelegen Oss – het centrum van de stad heet niet toevallig 'de Heuvel' – te midden van vruchtbaar rivierland, zorgde voor een levendige handel in vee en boter. Daaruit ontstond in de negentiende eeuw een industriële bedrijvigheid die Oss zou omvormen van een slaperig boterdorp tot een echte industriestad, waar producten als margarine en conserven werden bedacht en in productie genomen. In Oss zijn nog enkele fysieke overblijfselen te zien uit deze industriële bloeitijd, zoals de botervilla's aan de Molenstraat, het voormalige hoofdkantoor van de margarinefabriek aan de Kruisstraat en de kantoorvilla van tapijtfabriek Bergoss.

Maar Oss en omgeving werden ook extreem afhankelijk van die industrie en daardoor kwetsbaar. Toen de fabrieken van Van den Bergh in 1891 naar Rotterdam vertrokken – ze hadden behoefte aan een grote haven - brak voor de stad en de regio een periode van werkloosheid en armoede aan. Hetzelfde gebeurde enkele decennia later, toen in de crisistijd van de jaren dertig ook Jurgens vertrok. Brandstichtingen, inbraken, moorden; 'Oss' kwam gelijk te staan aan criminaliteit. De Bende van Oss is in heel Nederland bekend. Deze periodes hebben de naam van de stad geen goed gedaan. Philips vulde het gat weliswaar in door het fabrieksterrein van Jurgens over te nemen, maar 'Donker Oss' was geboren.

Na de Tweede Wereldoorlog bleef het imago van Oss problematisch. Hier was toch niets om trots op te zijn? Het hielp voor het aanzien van de stad natuurlijk niet dat een markant gebouw zoals het stadhuis met boterwaag op de Heuvel in 1921 was gesloopt. Oss had überhaupt al weinig middeleeuwse panden door de grote stadsbrand van 1751, maar ook de overige kenmerken van de middeleeuwse stad waren voor de oorlog een voor een opgedoekt: de Bossche Poort, de Graafsche Poort en de stadsgracht waren allemaal verdwenen. Alleen in straatnamen als Burchtplein, Oostwal en Hooghuisstraat leeft deze middeleeuwse stadsgeschiedenis voort. Dat er in Oss in de jaren van

wederopbouw na de Tweede Wereldoorlog bijzondere gebouwen van de Bossche School werden gebouwd, viel niet echt op; de nieuwe sloopwoede van jaren zestig trok veel meer aandacht. In dat decennium sneuvelden onder meer het protestantse kerkje en de pastorie op het Walplein en het oude postkantoor aan de Molenstraat.

Toch kreeg Oss toen ook bijzondere nieuwe bouwwerken binnen zijn grenzen. Zo is hier aan het Heschepad nog steeds een van de weinige atoomschuilkelders te vinden uit de Koude Oorlog. Waar deze ruimtes in de rest van het land vaak zijn herbestemd, is de Osse schuilkelder nog volledig intact, compleet met lucht- en waterfilters, noodbedden en lange rijen wastafels en toiletten, bedoeld voor de duizenden Ossenaren die daar tijdens een eventuele aanval met kernwapens hadden moeten schuilen.

Aan de huidige monumenten van Oss lees je dan ook niet af dat je te maken hebt met een eeuwenoude stad. Maar Oss heeft nog steeds voldoende zichtbare en zeer herkenbare historie in zich. Het is juist de industriële groei die Oss zijn karakter heeft gegeven. Merknamen als Zwanenberg, Unilever en Unox of een uitvinding zoals de anticonceptiepil; zonder al die Osse bedrijvigheid en innovatie zouden ze nooit zijn ontstaan. Oss werd zo een stad waar de mouwen worden opgestroopt, hard wordt gewerkt, de waarheid wordt gesproken en schijnheiligheid niet wordt geduld.

Erfgoed

	De sheddaken in Oss. Ooit spinden hier de weefgetouwen en ratelden de stoommachines van de tapijtfabriek Bergoss, nu wordt dit terrein omgevormd tot een stadspark met zes woningen.
	Voormalig kantoorpand van tapijtfabriek Bergoss. Gebouwd in 1919 in opdracht van de gebroeders Van den Bergh, naar ontwerp van de architect Oscar Leeuw.

Nu is de Groene Engel al jaren een cultuurpodium, maar ooit was dit het hoofdkantoor van de margarinefabriek van Anton Jurgens, later werd het gebouw een Philips kantoor. Het gebouw is ontworpen door Charles Estourgie en met de bouw werd in 1912 begonnen.

De families Jurgens en Van den Bergh groeiden in de negentiende eeuw uit tot grote handelaren in boter en margarine. De fabrikantenvilla's aan de Molenstraat in Oss herinneren aan de rijkdom van deze twee families.

In 1962 bracht de farmaceutische fabriek Organon de anticonceptiepil Lyndiol op de markt. De introductie van 'de pil' was baanbrekend en ging niet zonder slag of stoot.

'Ter herinnering aan het noodlottig jaar 1893' staat op een van de beelden naast de Grote Kerk in Oss. Toen Van den Bergh in 1891 zijn margarinefabriek naar Rotterdam verplaatste, nam de werkeloosheid toe en groeide de criminaliteit. Wachtmeester Hoekman zat de daders op de hielen en maakte zich zo gehaat in Oss dat hij op 26 maart 1893 werd doodgeschoten.

Tijdens de Koude Oorlog moesten er ook in Nederland schuilkelders komen om de bevolking te beschermen tegen een atoomaanval. Zo werd in 1982 onder het appartementencomplex aan het Jurgensplein een schuilkelder gebouwd. Goed voor het onderdak van 3.800 personen om twee dagen in te overleven.

Het leerlooierijhuisje van Ravenstein: het laatste overblijfsel van de voormalige 'Stoom en Schoenlederfabriek Firma Ignaat Suermondt' en het enige restant van de 19e-eeuwse industriële bebouwing op de stadswal van Ravenstein. De

	restauratie werd in 2008 opgeleverd.
	Maar liefst tien molens kleuren ons landschap. Een karnrosmolen in Demen en negen windmolens. Maar liefst zeven van deze windmolens zijn nog steeds maalvaardig. Dankzij zeer betrokken vrijwilligers blijven onze molens draaien.
	In het Osse buitengebied staan vele historische boerderijen.

Projecten

Het Stadsarchief Oss maakt regelmatig tentoonstellingen over de stad Oss en haar industriële verleden. Zo ook de tentoonstellingen 'Of je worst lust' en 'Bergoss- werken bij de "wattenjood"'.

Het Stadsarchief Oss heeft veel erfgoedprojecten voor het onderwijs. Een van de grootste activiteiten is de jaarlijkse stadstocht voor groep 5. Leerlingen maken kennis met het begrip erfgoed en met het archief. Ze lopen met een speurtocht door Oss en komen hier acteurs in historische rollen tegen. De tocht heeft elk jaar een ander thema, zoals archeologie, industrie, monumenten. Hier leert de acteur de leerlingen weven op het Tapijtplein. Foto: M. Eerelman

Stadsarchief Oss werkte met veel plezier mee aan het boek 'historisch Oss', een initiatief van Jumbo van Bergen in Oss met foto's uit de collectie van het stadsarchief. De ruilmiddagen en –avonden om het boek compleet te maken, waren een groot succes.

In de documentaire reeks 'Gelukkig hebben we de foto's nog' op DTV vertelt historicus en stadsarchiefmedewerker Jurgen Pigmans ons hoe de stad Oss en de omliggende kernen er vroeger uitzagen.

Historie keert terug in het centrum van Oss met de op de oude koekfabriek geïnspireerde gevels van het nieuwe Wal Kwartier.

'Plein van de Ambachten' aan de Oostwal is een eerbetoon aan de arbeiders die Oss als industriestad op de kaart hebben gezet. Een initiatief van Stichting De Werkers van Oss. Gerealiseerd voorjaar 2020.

Grafrestauraties en herdenking wachtmeesters Hoekman en Mintjes in 2018.

Tentoonstelling 'Dossier Oss' in het Marechausseemuseum in 2019-2020.

4. Strijd met het water

De Maas was vroeger een onrustige rivier. De vele bochten in haar stroom stuwden de rivier op en zetten het omringende land onder water. Vanaf de dertiende eeuw werd de Maas echter stap voor stap bedijkt. Door die Maasdijken raakte het riviergebied ook directer verbonden met de hogere zandgronden. Om water uit het gebied af te voeren werden er al in de middeleeuwen sloten gegraven. De meest herkenbare en nog steeds zichtbare daarvan is de Hertogswetering. Al in 1309 mondde deze stroom via een sluis bij Gewande uit in de Maas. Ook bij Haren, Oss en Oijen kwamen sluizen. Voor het onderhoud hiervan ontstonden al in de middeleeuwen waterschappen. Het op een na oudste waterschap was 'Polder Het Hoog Hemaal'. Deze werd gesticht in 1325 en besloeg het lage gebied ten noorden van Oss.

Toch bleef de Maas tot in de vorige eeuw haar stempel drukken op het leven en werken van de inwoners van deze streek. Het merendeel van de rivier was weliswaar bedijkt, maar om de druk verder westwaarts in de winter niet al te veel te laten oplopen, was er bij Beers een soort noodvoorziening ingericht: de Beerse Overlaat. Daar kon het Maaswater bij een hoge stand alsnog over de dijk stromen, verder naar het westen, het Maasland in. Dit zorgde aan het einde van de rivier, nabij Rotterdam, weliswaar voor verlichting, maar bracht onze regio toch nog regelmatig veel ellende. In het Maasland waren verschillende dwarsdijken aangelegd, die haaks op de rivierdijken stonden. Deze dwarsdijken konden dan het water van de Beerse Maas – zoals de stroom rivierwater van de Beerse Overlaat werd genoemd – toch nog enigszins tegenhouden. Voor de meer oostelijk gelegen dorpen en polders betekende dit echter dat zij het vaakst en ook het langst onder water bleven staan, terwijl hun westelijke burens wel droge voeten hielden. Het doorsteken van de dwarsdijken door naburige dorpen was daarom vroeger regelmatig aan de orde. Zo regelmatig, dat er zelfs marechaussee werd gestationeerd om de dwarsdijken te beschermen, bijvoorbeeld bij de Groenendijk in Haren. Een ander uniek overblijfsel van de wijze waarop de inwoners van deze streek leefden met het water zijn de Lithse paden. Deze paden lagen net iets hoger dan de rest van het land en de tuinen. Ze boden de inwoners van de Maasdorpen een snelle én droge route naar voor hen belangrijke plekken, vooral wanneer de Maas overstroomde.

De Maas is al eeuwen een grens. Dat was het tijdens de middeleeuwen, toen de hertogen van Brabant en Gelre regelmatig met elkaar in conflict waren en aan weerszijden van de rivier vestingen en kastelen lieten bouwen. Veel van die versterkte locaties behoren inmiddels tot het verleden, maar bij Dienen zijn de contouren van de voormalige kasteelgracht nog te zien en bij Oijen staat ook het voorgebouw van het kasteel nog overeind.

De Zuiderwaterlinie heeft tevens haar sporen nagelaten in Oss en omgeving. Deze verdedigingslijn van vestingsteden, forten en gebieden die onder water konden worden gezet, werd in de zeventiende en achttiende eeuw opgezet om Holland te beschermen tegen buitenlandse invallen. Dit lint van militaire werken liep van Grave in het noordoosten van Brabant helemaal tot aan het zuidwesten van ons land. Bij Lithoijen werd Fort Luttreind aangelegd en ook Megen en Ravenstein waren als onafhankelijke vestingsteden van belang voor de geschiedenis van deze linie. In Ravenstein lagen bijvoorbeeld Hollandse troepen gelegerd, iets dat nog terug te zien is in de naam van de daar gebouwde Garnizoenskerk.

De Maas kent ook recentere geschiedenis. In de jaren '30 is de Maas bij Oss vergaand gekanaliseerd. Waarbij de oude armen grotendeels bewaard zijn gebleven als onderdeel van de uiterwaarden. Ook nu staan we op het punt nieuwe geschiedenis aan de Maas toe te voegen. In de vorm van projecten die het achterliggende gebied van onze regio veiliger gaan maken voor overstromingsrisico door de Maas. Het project Meanderende Maas is daar het eerste project van in onze gemeente. Het mooie is dat we dit project ook gebruiken om oudere geschiedenis weer meer zichtbaar te maken. Zoals bij Ravenstein en mogelijk ook bij Lithoijen (Fort Luttereind). Ook de zo kenmerkende Bakenbomen krijgen een nieuwe toekomst.

Erfgoed

	Kanonnen en bolwerken op de kade bij Ravenstein. De bolwerken werden in 1999 teruggebracht.
	Het Philips van Kleefbolwerck (anno 1509) naar Italiaans model. Het bolwerk in Ravenstein is in de jaren 2011-2016 gerestaureerd en is als zodanig uniek in Nederland.

Van de drie stadspoorten die Ravenstein ooit had, zijn er nog twee over: de Kasteelse Poort en de Maaspoort.

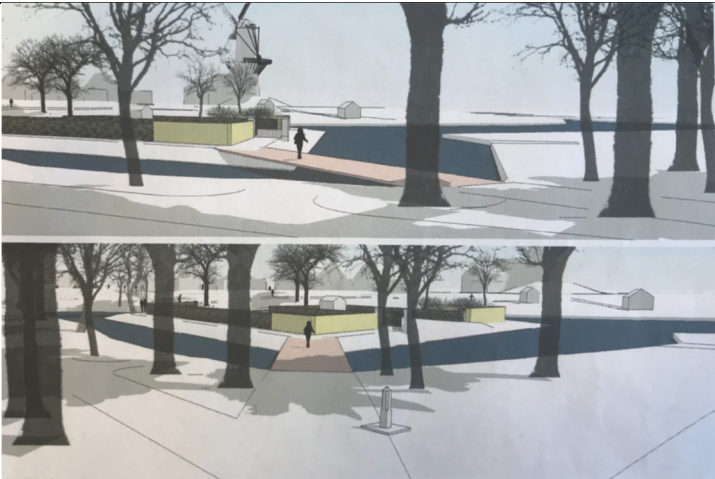
De stadsmuren van Megen met maar liefst vier stadspoorten werden gebouwd in 1386. Alleen de gevangentoren is nog over. Ooit vormde deze toren samen met een andere toren, de gevangenpoort. Megenaren bewaakten hun gevangenen 'op den poort'.

Het Osse landschap kent uit het verleden nog steeds een aantal belangrijke dwarsdijken zoals de Kepkensdonkdijk, Ossermeerkade, Erfdijk en Groenendijk. Vooral bij de Groenendijk tussen het graafschap Megen en het land van Ravenstein ontstonden problemen. Inwoners van Deursen en Dennenburg wilden het rivierwater op hun akkers kwijt en probeerden de dijk door te steken. Hierdoor kwamen ze in conflict met hun Harense burenen.

	Om water uit het gebied af te voeren werden al in de middeleeuwen sloten gegraven. Al in 1309 stroomde de Hertogswetering via een sluis bij Gewande uit in de Maas. Ook bij Haren, Oss en Oijen kwamen sluizen. Voor het onderhoud ontstonden in de middeleeuwen waterschappen. Het op een na oudste waterschap uit 1325 was 'Polder Het Hoog Hemaal'. Dat besloeg het lage gebied ten noorden van Oss.
	Wat nu kasteel van Oijen heet, is eigenlijk de voorburcht van het vroegere kasteel. De twee lage hoektoren zijn de oudste onderdelen van het huidige complex en stammen uit de zestiende eeuw.
	Lith en de omliggende kernen kennen eeuwenoude, unieke padenstelsels. Een aaneenschakeling van woonpaden, kerkpaden en tussendoorweggetjes. De woonpaden zijn van middeleeuwse oorsprong en kenmerken zich doordat de voorzijden van de woningen zijn gericht op het pad, met daartegenover een 'overtuin'. Deze paden dienden soms als vluchtwegen bij hoogwater wanneer de Beerse Overlaat overstroomde.

Projecten

	De reizende tentoonstelling 'Mens en Maas' geeft een kijkje in het rijke verleden van het gebied en legt een verbinding met waterveiligheid in de toekomst.
	Zuiderwaterliniedocumentaire bij Omroep Brabant in zomer 2019.
	Zuiderwaterlinielezing door Jos Cuijpers. 2019.
	Zuiderwaterliniedeelprojecten in Ravenstein, die de beleving van Ravenstein als vestingstad vergroten. (Pollekespad, Stationssingel en Landpoortstraat)

	Kanonnen op de dijk bij Megen. Geplaatst dankzij de heemkundekring van Megen. Onthuld bij Open Monumentendag 2019.
	Zuiderwaterlinie wandelexpeditie in 2019.
	De vestingsteden autoroute. 2020.

5. Oorlog en vrede

Oss lag ooit aan het front. De hertogen van Brabant en Gelre streden in de middeleeuwen geregeld met elkaar. Eerst mochten de Ossenaren daarom ter bescherming een kasteel bouwen en in 1399 werd de plaats zelfs een officiële stad. Dat betekende echte verdedigingswerken zoals wallen, een gracht en stadspoorten. Het kasteel verloor daarna vrij snel zijn functie.

Dat Oss ooit een kasteel had, was voor flink wat inwoners van de tegenwoordige stad dan ook een grote verrassing. In geschiedkundige bronnen werd weliswaar melding gemaakt van een versterkt huis, maar waar dit dan precies gelegen moest hebben, wist niemand meer. Tot er op 5 mei 1994, bij de graafwerkzaamheden voor een nieuwbouwproject, middeleeuwse bakstenen werden gevonden. En zelfs de contouren van een heuse hoektoren!

Ook in de daaropvolgende eeuwen kreeg Oss zijn portie oorlogsgeweld te verduren, zoals tijdens de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648). Als hoofdplaats van het kwartier Maasland van de Meierij lag de stad toen in het frontgebied van de strijd tegen de Spanjaarden. De schutterij van Oss deed dappere pogingen om vanuit de toren van de middeleeuwse Sint-Willibrorduskerk – de voorloper van de huidige Grote Kerk - en de versterkte omgeving er omheen de stad te verdedigen. Met wisselend succes. De ene keer werden vijandige troepen verdreven, de andere keer dolven de verdedigers het onderspit. Met brandstichtingen, plunderingen en erger tot gevolg.

Anderhalve eeuw later kwamen de Fransen ons land bezetten. Door toedoen van de Fransen kwam er zeker meer democratisering in Oss en de katholieken kwamen weer in het bezit van hun kerkgebouw, dat tijdens de voorgaande eeuwen vanuit Den Haag aan de protestanten was toegewezen. In 1814, niet lang voordat de Franse keizer Napoleon bij Waterloo verslagen zou worden, werd Oss vervolgens mede door Russische kozakken bevrijd van de Franse overheersing. Een dikke eeuw later zat Oss vol met vluchtelingen. Het waren mensen die huis en haard hadden achtergelaten en naar Nederland waren vertrokken, weg van het oorlogsgeweld in hun thuisland: België. Onze zuiderburen werden in 1914 namelijk onder de voet gelopen door de opstomende Duitse strijdtroepen. Al bleef Nederland neutraal, de Eerste Wereldoorlog kwam door al die Belgische uitwijkelingen toch angstig dichtbij.

Tussen 14 en 18 oktober 1914 bereikte het aantal vluchtelingen in Oss zijn piek, toen er aan 385 Belgen onderdak werd geboden. Op dat moment had de stad ruim 9.200 inwoners. Het aandeel vluchtelingen in de Osse bevolking lag toen dus op dik 4%. Wanneer het huidige Oss eenzelfde percentage vluchtelingen zou opvangen, gaat het om zo'n 2.400 mensen.

In de eerste helft van 1915 vertrok het gros van de miljoen Belgische vluchtelingen weer uit de zuidelijke provincies. De meeste keerden terug naar hun bezette vaderland, aangezien het front zich enigszins had gestabiliseerd. De rest, in totaal zo'n 100.000 vooral onvermogende Belgen, bleef de gehele Eerste Wereldoorlog in Nederland, in grootschalige opvangkampen die functioneerden als een soort van dorpen. Het dichtstbijzijnde vanuit Oss was "Vluchtoord Uden".

De grote bereidheid in Oss om oorlogsvluchtelingen op te vangen nam in 1915 snel af. De fraters van het Sint Nicolaasgesticht deden hun beklag over de vluchtelingen "die zoveel van ons verschilden in hun opvatting van reinheid, welvoeglijkheid, godsdienst". Dit soort klachten over culturele verschillen kwam in Nederland meer voor. De Belgische vrouwen gingen bijvoorbeeld mee naar de kroeg. En als hun baby gezoogd moest worden, deden ze dat gewoon in het openbaar. Iets dat in het toenmalige Noord-Brabant ondenkbaar was.

Megen en Ravenstein

De vestingstadjes Megen en Ravenstein hebben ook beide een verhaal over oorlog en vrede. Een tijd lang was de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden (1588-1795) namelijk van mening dat Megen tot haar grondgebied behoorde, maar het vestingstadje legde zich daar niet zo eenvoudig bij neer en vocht dat standpunt met succes aan. Zo bleef de onafhankelijkheid van het Graafschap Megen, en de status van katholiek toevluchtsoord, nog zeker anderhalve eeuw gewaarborgd. Het is dan ook niet vreemd dat Megen tot op de dag van vandaag twee actieve kloosterorden huisvest: de clarissen en de franciscanen.

Het Land van Ravenstein viel tijdens de uitbouw van de Zuiderwaterlinie onder het gezag van een Duitse heerser. De Republiek betwiste dit niet, maar wist wel een afspraak te maken waardoor ze een eigen garnizoen mocht legeren binnen de muren van de vesting Ravenstein. Die protestantse jongens konden uiteraard niet naar de katholieke kerk. En dus werd een eigen Garnizoenskerk gebouwd, die nu nog steeds in Ravenstein te vinden is.

Als gemeente vormt Oss dus een bijzondere schakel in de totale keten van de Zuiderwaterlinie. Een schakel met een eigen verhaal, dat dit deel van de linie ook een geheel eigen kleur geeft.

De Tweede Wereldoorlog

In Oss is niet veel gebeurd. Dat wordt weleens gezegd wanneer de Tweede Wereldoorlog aan bod komt. Toegegeven, Oss is niet grootschalig gebombardeerd en ook niet geëvacueerd. Massale vergeldingsmaatregelen van de bezetter zijn de inwoners van de stad bespaard gebleven. Net als een Hongerwinter die boven de grote rivieren voor veel leed zorgde. Maar uiteraard ging de oorlog niet geruisloos aan Oss en omgeving voorbij.

De aanloop naar de Tweede Wereldoorlog getuigde hier, net als in het hele land, nog wel van een naïeve neutraliteit. Nederland had zich tijdens de Eerste Wereldoorlog afzijdig weten te houden, dus die positie zou nu ook wel weer gerespecteerd worden, zo was de verwachting. Of liever: de hoop. De dreiging van het steeds verder militariserende Duitsland van Adolf Hitler bracht echter ook bij ons eind jaren 30 een mobilisatie op gang. Oss liep in september 1939 uit om de Nederlandse troepen door de Molenstraat te zien marcheren. Kloeke jongens, maar met hopeloos verouderd materieel. De Nederlandse neutraliteit zou niet veel later worden geschonden. Aan de bijbehorende naïviteit kwam ruw een einde.

Joodse Ossenaren

Toch hebben de meeste Ossenaren van de Duitse inval in de meidagen van 1940 en de daaropvolgende bezettingsjaren weinig gemerkt. De stad was strategisch gezien niet van groot belang, al waren de voedsel fabrieken uiteraard ook voor de Duitse oorlogsmachine interessant. Een specifiek deel van de lokale gemeenschap werd echter wel degelijk hard getroffen tijdens de bezetting: de Osse joden. Van de honderden joodse inwoners van de stad overleefden slechts zo'n tachtig personen de oorlog.

Market Garden

De bevrijding van Oss vond plaats in het kielzog van operatie Market Garden, het geallieerde plan om met luchtlandingstroepen de bruggen over de grote rivieren te veroveren en zo een directe toegang tot Duitsland te creëren. De vliegroute liep praktisch over Oss en de hele stad zag op 17 september 1944 de honderden Amerikaanse en Britse vliegtuigen overkomen.

Toen de opmars van de bevrijders bij Grave stokte, trok de stoet aan tanks en militairen veel bekijks. Mensen uit de hele regio kwamen kijken en spraken met de geallieerde troepen. Hierbij werd op 19 september verteld dat de Duitsers op het station van Oss klaarstonden om Amerikaanse of Engelse piloten weg te brengen. Daarop besloten de geallieerden een kleine troepenmacht van de Welsh Guards, bestaande uit twee tanks en een vrachtwagen met soldaten, naar Oss te sturen. Er werd

nog wel teruggevochten door de bezetter, met name bij het station en de Visserskerk, maar de Britten wonnen en werden juichend ontvangen door de inwoners van de stad.

Op weg naar een herwonnen vrijheid

De stad was vrij, maar zeker nog niet veilig. Aan de west- en zuidkant van Oss, in de richting van Geffen en Heesch, werd nog wel flink gevochten omdat de Duitsers Den Bosch niet zonder slag of stoot wilden opgeven. De polders tussen Oss en de Brabantse hoofdstad bleven zodoende een tijdlang een gevaarlijk niemandsland.

In de daaropvolgende maanden verstevigden de geallieerden hun grip op de bevrijde gebieden en breidden ze hun – aanvankelijk erg smalle - corridor steeds verder uit. Het noorden van Nederland bleef echter bezet, met een dramatische Hongerwinter als dieptepunt. De Duitsers bestookten de bevrijde gebieden regelmatig met hun vliegende bommen, die ook in deze omgeving voor veel schade én slachtoffers zorgden. In het voorjaar van 1945 hervatten de geallieerden hun opmars en staken zij de Rijn over. Daarna volgde de bevrijding van de rest van ons land. Op 5 mei 1945 mochten ook de Nederlanders van boven de rivieren de vrijheid ervaren die hier in de omgeving al in september 1944 was gebracht.

Erfgoed

De atoomschuilkelder in het centrum van Oss.

2. Conceptversie uitvoeringsprogramma

Kleurenlegenda

0 = Zo doorgaan
1 = Basis goed op orde
2 = Grotere ambitie

Overkoepelend

Wat?	Lopend	Actielijn	Initiatiefnemer	Voorkeursrol gemeente	Wanneer?
0 We verlenen structurele subsidies vanuit de gemeente aan diverse heemkundeverenigingen en archeologische/historische werkgroepen en bekijken hoe de gelden worden ingezet binnen onze ambities.	Ja	Betrekken	Gemeente Oss	Presterende, responsieve, participerende overheid	Doorlopend
0 We benutten kansen om resultaten van erfgoedprojecten te promoten.	Ja	Beleven	Gemeente Oss in samenwerking met het erfgoedveld en (social)media platforms, waaronder Tref't in Oss	Responsieve, participerende overheid	Doorlopend
0 We onderzoeken de mogelijkheden voor het organisatorisch samenwerken met de gemeente Den Bosch.	Ja	Betrekken	Gemeente Oss in samenwerking met de gemeente Den Bosch	Netwerkende overheid	Doorlopend
0 We zorgen ervoor dat de Osse historie via educatie landt op scholen in de gemeente.	Ja	Beleven, betrekken	Het Stadsarchief Oss in samenwerking met scholen en de gemeente Oss	Responsieve, participerende overheid	Doorlopend

o	We nemen actief deel aan het nieuwe programma van de Zuiderwaterlinie en benutten dat om de zichtbaarheid van Oss te vergroten.	Ja	Beleven, betrekken	Gemeente in samenwerking met de werk-/klankbordgroep Zuiderwaterlinie en het Erfgoedcafé Zuiderwaterlinie	Netwerkende overheid	Doorlopend
o	We streven ernaar zoveel mogelijk erfgoedonderdelen binnen de Meanderende Maas te realiseren, zoals project 'Met de grond ongelijk maken', Kademuur (Ravenstein), Kloostermuur Franciscanen (Megen), Monument Maaswerkers (Megen) en het zichtbaar maken van het Maasakkershuis.	Ja	Beleven, betrekken	Gemeente Oss in samenwerking met de Provincie Noord-Brabant	Responsieve, participerende, netwerkende overheid	Doorlopend tot 2028
o	We bepalen of we het samenwerkingsverband met Geopark de Peelhorst willen oppakken.	Ja	Betrekken	Gemeente Oss	Responsieve, participerende overheid	2021
o	We maken een overzicht van de erfgoedontsluitingen (borden, beelden, rotondes) in de openbare ruimte.	Ja	Beheren	Gemeente Oss	Presterende overheid	2021
o	We regelen het onderhoud en beheer van erfgoedontsluitingen in de openbare ruimte.	Ja	Beheren	Gemeente Oss	Presterende overheid	2021
o	We faciliteren initiatieven ter herbestemming van erfgoed volgens het principe van 'behoud door ontwikkeling'.	Ja	Beschermen, beheren, behouden	Derden (extern)	Rechtmatige, participerende overheid	2021 - doorlopend
o	We monitoren of het bij processen tot herbestemming bij een impasse nodig is meer een regierol te pakken. Bijvoorbeeld bij herbestemming van kerken kan vanwege de maatschappelijke betrokkenheid en vele partijen zo'n situatie ontstaan (zie Kerkenvisie)	Ja	Beschermen, beheren, behouden	Derden (extern)	Rechtmatige, participerende overheid	2021 - doorlopend

0	We borgen het erfgoed in de nieuwe gebiedsvisies: 1) Buitengebied 2) Stad 3) Kernen en stadjes. Op die manier wordt het erfgoed in de uiteindelijke, alomvattende Omgevingsvisie geborgd.	Ja	Beschermen, beheren, behouden	Gemeente Oss	Rechtmatige, presterende overheid	2021 - 2022
1	We organiseren een jaarlijkse bedankdag voor het erfgoedveld.	Nee	Betrekken	Gemeente Oss in samenwerking met het Stadsarchief Oss	Netwerkende overheid	2021 - doorlopend
1	We organiseren een tussentijdse, jaarlijkse evaluatie van het uitvoeringsprogramma met het erfgoedveld. Tijdens deze evaluatie stellen we ook samen met het erfgoedveld het programma/de erfgoedkalender voor het jaar daarop vast.	Nee	Betrekken	Gemeente Oss	Netwerkende overheid	2021 - doorlopend
1	We organiseren jaarlijks een bijeenkomst met de molenaars.	Nee	Betrekken	Gemeente Oss	Netwerkende overheid	2021 - doorlopend
1	We organiseren een nieuwe bijeenkomst met de werk-/klankbordengroepen om hun rol voor de komende drie jaar vorm te geven en vast te stellen.	Nee	Betrekken	Gemeente Oss	Netwerkende overheid	2021

1	We inventariseren het erfgoed binnen de gemeente en vormen een integraal erfgoedplan. Daarbij bouwen we voort op de (deel)plannen die er reeds liggen. Waar nodig zullen deze plannen ook geactualiseerd worden. In het uiteindelijke erfgoedplan zijn digitale waardenkaarten opgenomen die als onderlegger kunnen dienen voor toekomstige visies, plannen en ontwikkelingen.	Nee	Beschermen, beheren, behouden	Gemeente Oss	Rechtmatige, presterende overheid	2021-2022
1	We maken een presentatie over het Osse erfgoed die we tijdens verschillende gelegenheden kunnen gebruiken.	Nee	Beleven, betrekken	Gemeente Oss	Presterende, responsieve, participerende overheid	2023
2	We evalueren onze deelname aan de Vereniging van Nederlandse Vestingsteden.	Nee	Beleven, betrekken	Gemeente Oss	Netwerkende overheid	2021
2	We brengen elk kwartaal een digitale erfgoednieuwsbrief uit met de toekomstige projecten en evenementen.	Nee	Beleven, betrekken	Gemeente Oss in samenwerking met het Stadsarchief Oss/Stichting Landschapsbeheer Oss	Presterende overheid	2022 - doorlopend
2	We verkennen de mogelijkheden om naast de bestaande Werk-/Klankbordgroepen een jeugd Werk-/klankbordgroep op te richten.	Nee	Beleven, betrekken	Gemeente Oss	Netwerkende overheid	2022
2	We zorgen voor informatie over de verschillende subsidies die interessant zouden kunnen zijn voor ons erfgoedveld.	Nee	Betrekken	Gemeente Oss in samenwerking met Trias	Presterende, netwerkende overheid	2022

2	We maken een promotiefilmpje voor het Osse erfgoed.	Nee	Beleven, betrekken	Gemeente Oss in samenwerking met het Stadsarchief Oss	Presterende, responsieve, participerende overheid	2023
Gebouwd erfgoed						
	Wat?	Lopend	Actielijn	Initiatiefnemer	voorkeursrol gemeente	Wanneer?
0	We nemen actief deel aan de Federatie Grote Monumentengemeenten.	Ja	Betrekken	Gemeente Oss	Netwerkende overheid	Doorlopend
0	We wijzen de gemeentelijke monumenten aan in de stad Oss en voormalige gemeente Lith.	Ja	Beschermen, beheren, behouden	Gemeente Oss	Rechtmatige, presterende overheid	2021
0	Bij het aanwijzen van monumenten nemen we in ieder geval de volgende op: nucleaire schuilkelder (Oss), 't Hageltje (Oss) en de ziekenhuiskapel (Oss).	Ja	Beschermen, beheren, behouden	Gemeente Oss	Rechtmatige, presterende overheid	2021
0	We plaatsen de ziekenhuispoort terug binnen de stad Oss. Bij nieuwbouwplannen voor de Maycretewoningen zien we toe op het realiseren van een tastbare herinnering daaraan.	Ja	Beschermen, beheren, behouden	Gemeente Oss	Rechtmatige, presterende overheid	2021-2024
1	We trekken monumentenstatussen in.	Nee	Beschermen, beheren, behouden	Gemeente Oss	Rechtmatige, presterende overheid	2021
1	We vormen een werkgroep binnen de gemeente die de vraagstukken rondom verduurzaming van monumenten gaat verkennen.	Nee	Beschermen, beheren, behouden	Gemeente Oss	Presterende overheid	2021
1	Als onderdeel van het integrale erfgoedplan stellen we een waardenkaart op van het gebouwde erfgoed in de gemeente.	Nee	Beschermen, beheren, behouden	Gemeente Oss	Rechtmatige, presterende overheid	2021-2022

1	We wijzen monumenten binnen de Post-'65 architectuur aan.	Nee	Beschermen, beheren, behouden	Gemeente Oss	Rechtmatige, presterende overheid	2021-2023
1	We monitoren de instandhoudingsplicht. We doen dat met prioriteit voor bijvoorbeeld de 'Unox winkel'.	Nee	Beschermen, beheren, behouden	Gemeente Oss	Rechtmatige overheid	2022 - doorlopend
1	We publiceren en stellen bouwhistorische onderzoeken/een onderzoeksregister beschikbaar.	Nee	Beschermen, beheren, behouden	Gemeente Oss	Presterende, netwerkende overheid	2022-2023
1	We stellen een onderzoeksagenda op voor de bouwhistorie in Oss.	Nee	Beschermen, beheren, behouden	Gemeente Oss	Rechtmatige, netwerkende overheid	2022-2023
1	We herzien de subsidieverordening voor gemeentelijke monumenten (in stand houding, bouwhistorie, verduurzaming).	Nee	Beschermen, beheren, behouden	Gemeente Oss	Presterende, responsieve, participerende overheid	2022 - 2023
1	We wijzen funerair erfgoed aan (inclusief kruizen en kapellen).	Nee	Beschermen, beheren, behouden	Gemeente Oss	Rechtmatige, presterende overheid	2023-2024
2	We onderzoeken de mogelijkheden om de Learning Community Toekomst voor Kerkgebouwen door te ontwikkelen.	Nee	Behouden, betrekken	Gemeente Oss	Presterende, netwerkende overheid	2021-2023
2	We stellen samen met de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) richtlijnen op hoe we omgaan met kerkeninterieurs bij herbestemmingen. Daarbij maken we ook een nadere inventarisatie van de kerkinterieurs.	Nee	Beschermen, beheren, behouden	Gemeente Oss	Rechtmatige, presterende overheid	2023-2024
2	We wijzen beschermde stads-dorpsgezichten aan.	Nee	Beschermen, beheren, behouden	Gemeente Oss	Rechtmatige, presterende overheid	2024-2026

Archeologisch erfgoed

	Wat?	Lopend	Actielijn	Initiatiefnemer	Voorkeursrol gemeente	Wanneer?
0	We nemen actief deel aan het Convent van Gemeentelijke Archeologen.	Ja	Betrekken	Gemeente Oss	Netwerkende overheid	Doorlopend

0	We toetsen nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen ten aanzien van archeologie.	Ja	Beschermen, beheren, behouden	Gemeente Oss in samenwerking met derden	Rechtmatige overheid	Doorlopend
0	We anticiperen op toevalsvondsten buiten de Archeologische Monumentenzorg (AMZ) om.	Ja	Beschermen, beheren, behouden	Gemeente Oss in samenwerking met derden	Rechtmatige overheid	Doorlopend
0	.We informeren archeologische werkgroepen wanneer archeologische onderzoeken in de gemeente worden uitgevoerd.	Ja	Beleven, betrekken	Gemeente Oss	Presterende, responsieve, participerende overheid	Doorlopend
0	We onderhouden de speciale relatie tussen Oss en Leiden.	Ja	Beleven, betrekken	Gemeente Oss en de Universiteit Leiden	Netwerkende overheid	Doorlopend
0	We laten legesverordening aanpassen ten behoeve van archeologieleges.	Ja	Beschermen, beheren, behouden	Gemeente Oss	Rechtmatige overheid	2021
1	We laten de archeologische rapporten die in het kader van de Archeologische Monumentenzorg (AMZ) voor gebieden in de gemeente Oss worden opgesteld ontsluiten via het Stadsarchief Oss en Stichting Archeologie Maastrand (SAM).	Nee	Beleven, betrekken	Gemeente Oss	Presterende, responsieve, participerende overheid	2021 - doorlopend
1	We actualiseren het archeologiebeleid 'Behoud van het verleden' uit 2010.	Nee	Beschermen, beheren, behouden	Gemeente Oss	Rechtmatige, presterende overheid	2021 - 2022
1	Als onderdeel van het integrale erfgoedplan actualiseren we de archeologische beleidskaart uit 2012 met onderbouwing.	Nee	Beschermen, beheren, behouden	Gemeente Oss	Rechtmatige, netwerkende overheid	2021 (Universiteit Leiden) - 2022 (extern)
2	We (laten) een onderzoeksagenda voor de Osse archeologie opstellen.	Nee	Beschermen, beheren, behouden	Gemeente Oss	Rechtmatige, netwerkende overheid	2021 - 2023

Landschappelijk erfgoed

	Wat?	Lopend	Actielijn	Initiatiefnemer	Voorkeursrol gemeente	Wanneer?
0	We kijken naar koppelkansen voor het landschappelijke erfgoed.	Ja	Behouden en beleven	Gemeente Oss	Presterende, netwerkende overheid	Doorlopend
1	Als onderdeel van het integrale erfgoedplan actualiseren en digitaliseren we de cultuurhistorische inventarisatie(kaart) uit 2005.	Nee	Beschermen, beheren, behouden	Gemeente Oss	Rechtmatige, presterende overheid	2021 - 2022

Collecties en verzamelingen

	Wat?	Lopend	Actielijn	Initiatiefnemer	Voorkeursrol gemeente	Wanneer?
0	Het Stadsarchief Oss stelt (eventueel in samenwerking/overleg met Museum Jan Cunen) beleid op voor (fysiek en digitaal) collectiebeheer van hun erfgoedcollectie.	Ja	Beschermen, beheren, behouden	Stadsarchief Oss en Museum Jan Cunen	Participerende overheid	2021 - doorlopend
0	Museum Jan Cunen inventariseert het archeologie-collectiedepot Oss met studenten uit Leiden.	Ja	Beschermen, beheren, behouden, beleven, betrekken	Museum Jan Cunen in samenwerking met de Universiteit Leiden	Participerende overheid	2021-doorlopend
1	We werken actief aan onze relatie met het Stadsarchief Oss en Museum Jan Cunen als collectiebeheerders van de gemeentelijke collectie.	Nee	Betrekken	Gemeente Oss in samenwerking met het Stadsarchief Oss en Museum Jan Cunen	Presterende, rechtmatige overheid	2021 - doorlopend
1	We evalueren subsidierelatie van de gemeente en de bibliotheek, waaronder het Stadsarchief Oss valt, om te kijken wat we kunnen betekenen in het verbeteren van het collectiebeheer.	Nee	Beschermen, beheren, behouden	Gemeente Oss in samenwerking met de bibliotheek en het Stadsarchief Oss	Presterende, rechtmatige overheid	2021 - doorlopend

2	We stimuleren en ondersteunen het organiseren van tentoonstellingen over erfgoed en kijken daarmee ook naar de mogelijkheden om de tentoonstellingen permanent te maken.	Nee	Beleven, betrekken	Museum Jan Cunen, Stadsarchief Oss, anderen/Derden (extern) in samenwerking met de gemeente Oss	Participerende overheid	2021-doorlopend
2	Het Stadsarchief Oss onderzoekt de mogelijkheden voor het digitaal ontsluiten van erfgoed op de nieuwe website als het Stadsarchief naar nieuwe locatie gaat (Erfgoedcentrum Maasland). Hierop worden ook gemeente brede verhalen, kaarten, podcasts, online lezingen, routes etc. opgenomen	Nee	Beschermen, beheren, behouden	Het Stadsarchief Oss	Responsieve, participerende overheid	2022-2024
2	De gemeente Oss en het Stadsarchief Oss onderzoeken de mogelijkheden om te inventariseren welke 'externe' erfgoedcollecties er binnen de gemeente zijn bij bijvoorbeeld historische verenigingen, archeologiewerkgroepen en particulieren binnen de gemeente. Hierbij ook onderzoeken of er behoefte is aan een uitgebreider, digitaal erfgoedplatform om collecties te ontsluiten.	Nee	Beschermen, beheren, behouden	Gemeente Oss in samenwerking met de het Stadsarchief Oss	Presterende rechtmatige, netwerkende overheid	2023

Verhalen en tradities

	Wat?	Lopend	Actielijn	Initiatiefnemer	Voorkeursrol gemeente	Wanneer?
0	We voeren de vijf verhaallijnen (Vondsten en Vorsten, Kerken en Kloosters, Strijd tegen het water, Van Boerengat tot industriestad en Oorlog en Vrede) door in de promotie van het Osse erfgoed. Ook verkennen we de mogelijkheid om een zesde verhaallijn toe te voegen over de IJstijd en peelrandbreuken.	Ja	Beleven, Betrekken	Gemeente in samenwerking met het Stadsarchief, Tref 't in Oss, Toeristisch Informatiecentrum Ravenstein en Toeristisch Informatiecentrum Megen	Netwerkende Overheid	Doorlopend
1	We actualiseren het boekje 'Mens en Maasland'	Nee	Beleven	Stadsarchief Oss	Presterende overheid	2021

Publiekprojecten erfgoed / Erfgoed in de openbare ruimte

Wat?	Lopend	Actielijn	Initiatiefnemer	voorkeursrol gemeente	Wanneer?
o We geven ondersteuning aan lopende (publieks)projecten	Ja	Beleven, betrekken	Derden (extern)	Netwerkende, responsieve en participerende overheid	Doorlopend
o We leveren de fietsroute 'Tempels langs de Maas' op.	Ja	Beleven, betrekken	Gemeente Oss in samenwerking met de gemeente Den Bosch	Netwerkende overheid	Voorjaar 2021
o We ronden de lopende onderdelen van de Bolwerkenroute af.	Ja	Beleven	Gemeente Oss	Responsieve, participerende overheid	2021-2022
o We ronden de herinrichting van Pad 10 van het Lithse padenplan af en we staan open voor nieuwe initiatieven vanuit de Stichting Lithse Paden.	Ja	Beleven	Gemeente Oss	Responsieve, participerende overheid	2021-2022
o We doen onderzoek naar de Motte van Teefelen en bekijken of en hoe deze weer beleefbaar kan worden gemaakt.	Ja	Beleven, betrekken	Stichting Archeologie Maasland	Responsieve, participerende overheid	2021 - 2023
o We pakken kansen/zoeken aansluiting bij terugkerende (landelijke) publieksdagen: Open Monumentendag, Nationale Romeinenweek, Nationale Molendag, Archeologiedagen, Oerfestival, Maand van de Geschiedenis.	Ja	Beleven, betrekken	Gemeente Oss in samenwerking met het Stadsarchief en erfgoednetwerk	Netwerkende, responsieve, participerende overheid	Doorlopend
o We zetten in op relevante kroonjaren/jaarthema's, waaronder het Brabants Kloosterjaar (2021), 150 jaar margarinefabricage in Oss in (2021) en 100-jaar farmaceutische industrie (2021-2022).	Ja	Beleven	Gemeente Oss in samenwerking met het Stadsarchief en erfgoednetwerk	Netwerkende, responsieve, participerende overheid	Doorlopend
o We herstarten de Ossensia-reeks (2021: Het kasteel van Oss).	Ja	Beleven, betrekken	Derden (externe)	Netwerkende, responsieve, participerende overheid	Doorlopend (max. 1 uitgave per jaar)

0	We verkennen de mogelijkheden om de tentoonstelling Mens en Maas toekomst te geven.	Ja	Beleven	Gemeente Oss in samenwerking met Waterschap Aa en Maas	Netwerkende, responsieve, participerende overheid	2021
0	We doen een geofysisch onderzoek naar de kerk van Geffen (lees: het in kaart brengen graven/kelders).	Ja	Beleven, betrekken	Geffen bruisend in broederschap	Responsieve, participerende overheid	2021
0	We ondersteunen de Fieldschool van de Universiteit Leiden.	Ja	Beschermen, behouden, beleven en betrekken	Universiteit Leiden	Responsieve, participerende overheid	Voorjaar 2021, 2022 en 2023
1	We onderzoeken de mogelijkheden om het monument Paalgraven beter bereikbaar te maken.	Nee	Beleven	Gemeente Oss	Netwerkende overheid	2022
1	We geven ondersteuning aan nog nader te bepalen (publieks)projecten.	Nee	Beschermen, beheren, behouden, beleven en betrekken	Derden (extern)	Netwerkende, responsieve en participerende overheid	Doorlopend
2	We maken de gevangentoren in Megen toegankelijk.	Nee	Beleven	Toeristisch Informatiecentrum Megen in samenwerking met heemkundekringen	Participerende overheid	2021
2	We realiseren een nieuwe gethematiseerde rotonde.	Nee	Behouden, beleven, betrekken	Gemeente Oss	Presterende overheid	2021
2	We plaatsen de stenen van de tempel van Kessel in de openbare buitenruimte.	Nee	Behouden, beleven, betrekken	Gemeente Oss	Presterende overheid	2021
2	We verspreiden monumentenschildjes.	Nee	Beleven, betrekken	Gemeente Oss	Netwerkende overheid	Voorjaar 2022
2	We plaatsen infopanelen op bijzondere historische locaties.	Ja	Beschermen, beheren, behouden, beleven en betrekken	Gemeente Oss in samenwerking met derden	Netwerkende, responsieve en participerende overheid	Doorlopend (voorlopig uitgangspunt: max. 1 bord per jaar)
2	We richten het Burchtplein opnieuw in, waarbij het voormalige kasteel beter beleefbaar wordt.	Nee	Beleven	Gemeente Oss	Presterende overheid	?

2	We realiseren een ijzertijdboerderij bij NME De Elzenhoek.	Nee	Beleven	N.t.b.	Participerende overheid	?
---	--	-----	---------	--------	-------------------------	---